HET LAND VAN AALST

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Aalst.

Prijs voor een jaarabonnement:
leden 500 fr., steunende leden 800 fr., ereleden 1200 fr.
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid "Het Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en † Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens † Arthur Broeckaert, † Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), † Jozef Van Cleemput, † Jozef De Brouwer, † Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, † Marcel Cornelis, en † Jules Pieters. Latere voorzitters waren † Jozef Borremans (1953-1954), Frits Courteaux (1963-80) en Luc De Rijck (1980-1984), beiden erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Basiel Boel (verslaggever), Sylvain De Lange (redacteur), Clemens Uyttersprot (erebestuurslid), Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Albert Van Lil (erebestuurslid), Wilfried Vernaeve (redacteur).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
G. Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem (tel. 091/60.19.04)
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare (tel. 054/33.73.27)

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Kaftontwerp: Bart Maris
Drukker: ADB, Kerkstraat 225, 1851 Grimbergen
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
ISBN: 240-938-7 P

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

HET MEROVINGISCHE GRAFVELD VAN OVERBOELARE (GERAARDSBERGEN,O.-Vl.)*

K. VAN DER GUCHT

1. Vondstomstandigheden

Op de hoogte gebracht door V. Jacques, dat archaeologica werden gevonden in de kleigroeven van de steenbakkerijen M. Van der Elst, stelde A. De Loë in 1903 ter plaatse een rapport op (1). De oudste vondsten dateren van ca. 20 jaar voor de eerste melding. Er werden geen systematische opgravingen ondernomen. Het grootste gedeelte van de begraafplaats zou verloren zijn gegaan.

2. Situering

De Loë (2) lokaliseert het site op het *Slachtveldeken* (afb. 1). Deze plaats wordt eveneens *Hunnegemkouter* genoemd en ligt op een zuidoosthelling, op een hoogte van 30 à 35 m, die geleidelijk daalt naar de Dender toe, die op 450 m van het site ligt (afb. 2). De bodem bestaat uit een niet-gleyige leemgrond (3).

3. Algemene kenmerken

Algemene gegevens over de begraafplaats zijn uiterst schaars. Over het aantal graven, de structuur van het grafveld en de graven, over de oriëntering ontbreekt alle nadere informatie. We weten enkel dat de graven zelden dieper waren dan 0,80 m en dat er geen stenen in en rond de graven voorkwamen. De Loë (4) vermeldt dat er verschillende paardeschedels werden aangetroffen. Bij gebrek aan gegevens is het niet uit te maken of het hier werkelijk om Merovingische paardegraven gaat, dan wel om de resten van een middeleeuws paardekerkhof.

4. Grafmobilier

De voorwerpen uit deze begraafplaats (afb. 3 en figuren 1 tot 27) zijn zeer verspreid geraakt. Van Bostraeten geeft in 1967 de verzameling M. Van Cleemputte als verloren op (5). Na veel speurwerk vonden we nagenoeg alles terug. Leidraad hierbij was een foto van De Loë (6)

(1) JACQUES, 1903-1904, p. LIX-LX. (Voor de volledige bibliografische referentie, zie de Bibliografie).
(2) DE LOE, 1905, p. 144-146.
(3) Bodemkaart, kaartblad 100 W/7 (schaal 1/5000).
(4) DE LOE, 1905, p. 146.
(5) VAN BOSTRAETEN, 1967, p. 242.
(6) DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1.

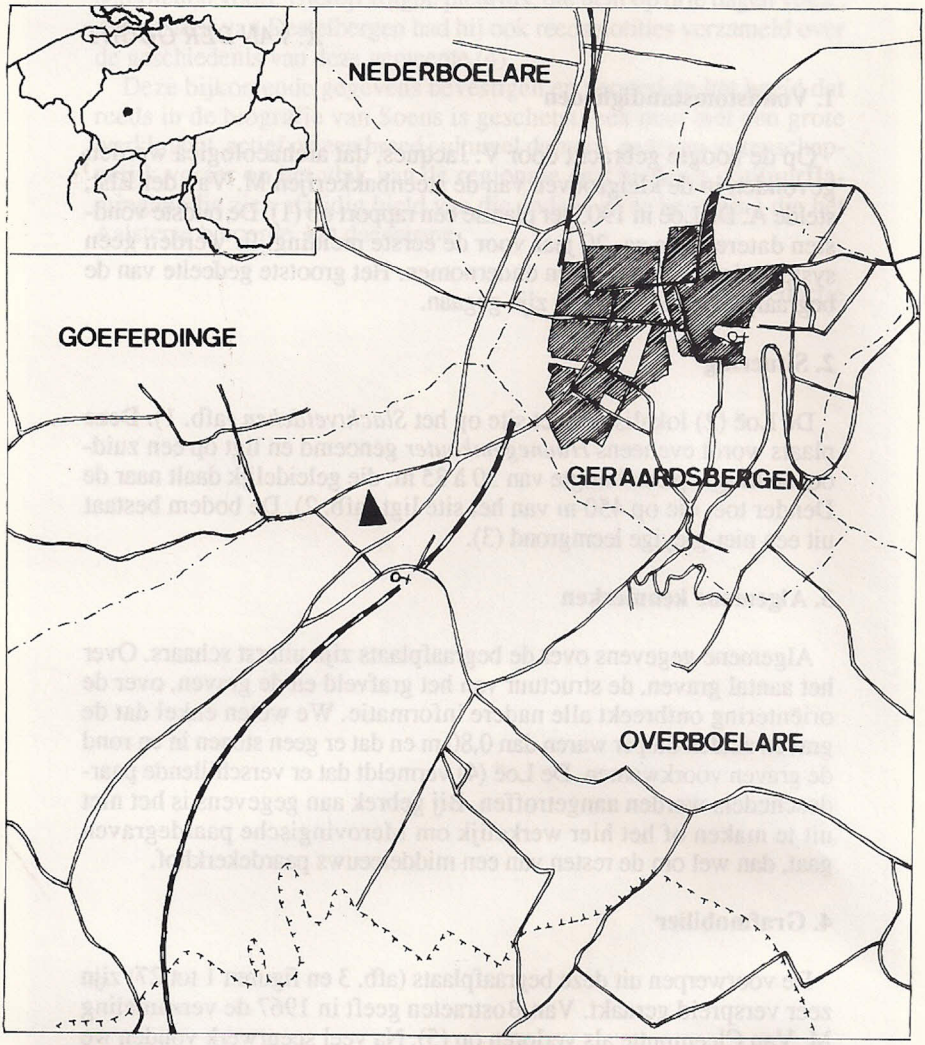

Afb. 1: Algemene lokalisatie van het site

waarop 13 potten zijn afgebeeld (afb. 3). Het bewaarde materiaal omvat:

Vaatwerk
aarden vaatwerk: kat. en fig. 1-12.
We vonden 12 potten terug, waarvan 1 in techniek III (7) (kat. 1, type D 17a, 7de eeuw) en 11 reducerend gebakken bikonische potten in techniek II. Volgende types van Böhner zijn er vertegenwoordigd: B 1a (kat. 8), B 3b (kat. 2, 3, 5, 6 en 7). Voor kat. 9 vonden we geen bevredigend vergelijkingsmateriaal. Drie potten (kat. 10, 11 en 12) zijn van het zogenaamde type Beerlegem (7de eeuw).

Sieraden
a) kralen: kat. en fig. 13 en 14.
Er bleven 129 kralen in keramiek, glas, amber,glaspasta en gesteente bewaard. Momenteel zijn ze over twee snoeren verdeeld. Het is weinig waarschijnlijk dat ze slechts de kralen uit 2 graven zouden vertegenwoordigen. De Loë (8) spreekt van 8 snoeren.
b) fibulae: kat. en fig. 15-17.
We kunnen 3 schijffibulae vermelden: een bronzen (kat. 17) en 2 gouden umbovormige met bronzen draagplaat (kat. 15 en 16). Het eerste exemplaar, ingelegd met almandin, dateert uit de 6de eeuw; het andere, waarvan het inlegwerk grotendeels is verdwenen, uit de 7de eeuw.

Gespen en beslagplaten
brons: kat. en fig. 18-20.
Zijn vertegenwoordigd door 3 stuks. Een ovale gespbeugel met dwarsstrepen en de resten van een wangenscharnier (kat. 18); een versierde ronde beslagplaat, met schildtong (kat. 19); en een eenvoudige ronde beslagplaat (kat. 20).

Wapens
a) lanspunt: kat. en fig. 21.
Het heeft een slank ovaal blad en een volle schacht.
b) bijlen: kat. en fig. 22-24.
Twee bijlen behoren tot het gewone type (kat. 22 en 24), de andere is een hangtipbijl van het type B (kat. 23).

Gebruiksvoorwerpen
a) ijzeren spoor: kat. en fig. 27.
We vragen ons af of het wel een Merovingisch stuk is. We vonden geen vergelijkingsmateriaal.
b)spinschijfjes: kat. en fig. 25 en 26.
Kat. 25 is gemaakt in groen glas met witte emailversiering (6de eeuw); kat. 26 is een bikonisch spinschijfje in aardewerk.

(7) Voor het verschil in de technieken zie inleiding katalogus
(8) DE LOE, 1905, p. 145.

5. Datering

Uit de typologische studie van de grafgiften blijkt duidelijk dat de meerderheid van het materiaal in de 7de eeuw thuis hoort. Enkel de bijlen, het spinschijfje in groen glas, de bronzen schijffibula en de pot kat. 4 (type B 1a), behoren nog tot de 6de eeuw. Op basis hiervan menen we een datering late 6de en 7de eeuw te mogen vooropstellen.

6. Bewaarplaatsen

-Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (K.M.K.G.), Jubelpark 10, 1040 Brussel.
-Stedelijk Museum Oud Hospitaal, 9300 Aalst.
-Mevr. Mersch, Avenue Macau 22, 1050 Brussel.
-Mevr. de Rode, Brussel
-P. Van Cleemputte, Grote Weg 116, 9500 Geraadsbergen.

7. Bibliografie (9)

JACQUES V., *Le cimetière franc d'Overboelaere*, in *Bulletin de la Société d' Anthropologie de Bruxelles*, XII, 1903-1904, p. LIX-LX.
DE LOE A, *Rapport général sur les recherches et fouilles exécutées par la Société pendant l'excercice 1903*, in *Annales de la Société d'Archéologique de Bruxelles*, XIX, 1905, p. 144-145.
DE LOE A.,*Nouvelles acquisition*, in ,*Bulletin des Musées Royaux d'Art et d' Histoire*, 12de jg., 1913, 3, p. 22-23.
MAERTENS J., *Sépultures par incinération de l'époque franque à Gand*, in *Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 36ste jg., 1928, p. 82.
PETRI F., *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nord-Frankreich*, Bonn, 1937, II, p. 1023.
DE LOE A., *La Belgique ancienne, IV. La période franque*, Brussel, 1939, p. 61-62 en 154.
ROOSENS H., *De Merovingische begraafplaatsen in Belgie*, Gent, 1949, p. 44.
Merovingische Kunst.Tentoonstelling Brussel 26 febr. - 30 juni 1954, p. 65 en nrs. 79-80.
VAN BOSTRAETEN H.C., *Merovingisch aardewerk van het type Beerlegem*, in *Helinium*, VII, 1967, p. 242.
VAN DER GUCHT K., *De Merovingische begraafplaatsen in Oost- en West-Vlaanderen. Een status quaestionis*, (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG), 5 dln., Gent, 1979.

(9) Onder de bibiografie nemen we enkel de literatuur op over deze begraafplaats. Voor algemene werken over chronologie verwijzen we naar onze licentiaatsverhandeling.

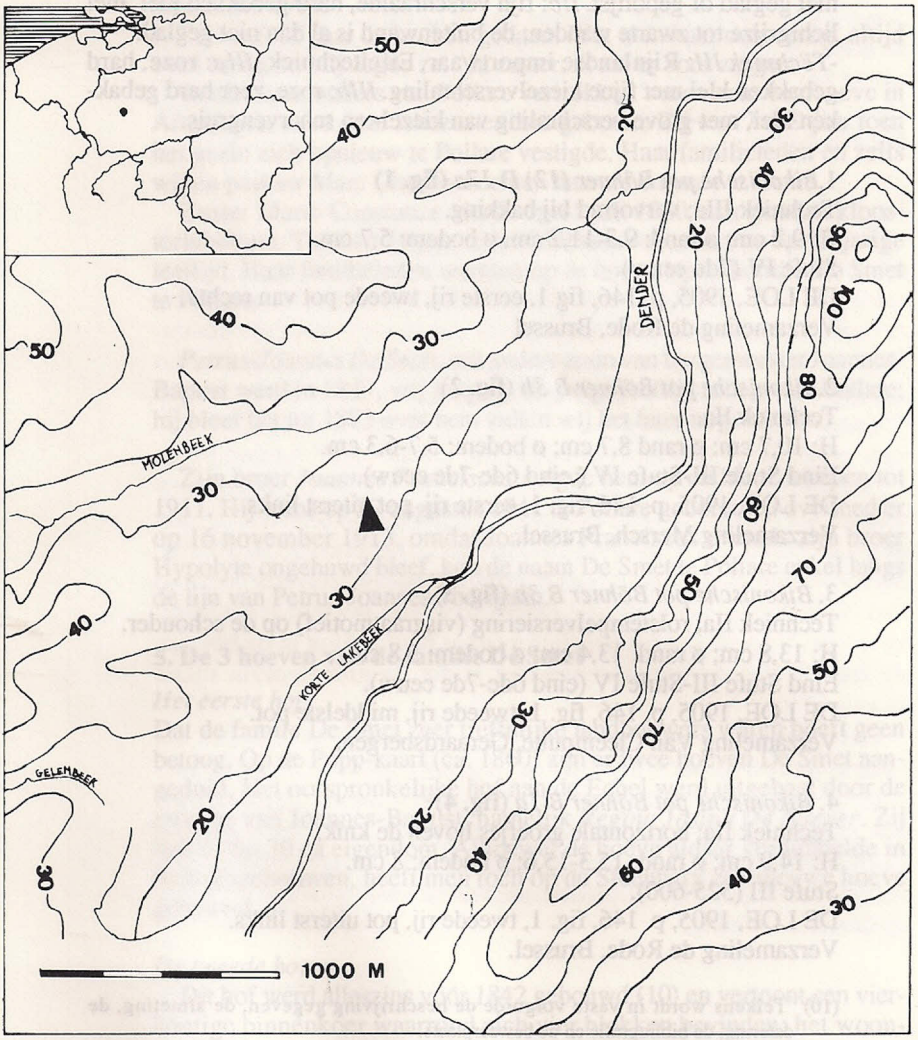

Afb. 2: Oro-hydrografische ligging van het grafveld

8. Katalogus (10)

Voor het aarden vaatwerk onderscheiden we 3 technieken: (11)
-*Techniek I*: oxiderend gebakken vaatwerk;fijn verschraalde, hard gebakken klei, bruinrode tot oranje wanden.
-*Techniek II*: reducerend gebakken vaatwerk. *IIa*: fijn verschraalde, matig tot hard gebakken klei, met rode, roodbruine tot oranje kern en bruine tot zwarte, vaak afschilferende wanden; de buitenwand is al dan niet geglad of gepolijst. *IIb*: fijn verschraalde, hard gebakken klei, met lichtgrijze tot zwarte wanden; de buitenwand is al dan niet geglad.
-*Techniek III*: Rijnlandse importwaar, Eifeltechniek. *IIIa*: roze, hard gebakken klei met fijne kiezelverschraling. *IIIb*: roze, zeer hard gebakken klei, met grove verschraling van kiezel- en schervengruis.

1.*Bikonische pot Böhner (12) D 17a* (**fig. 1**)
Techniek IIIa; vervormd bij bakking.
H: 9,2 cm; ø rand: 9,3-11,2 cm, ø bodem: 5,7 cm.
Stufe IV (7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146, fig 1, eerste rij, tweede pot van rechts.
Verzameling de Rode, Brussel

2.*Bikonische pot Böhner B 3b* (**fig. 2**)
Techniek IIa.
H: 10,7 cm; ø rand 8,7 cm; ø bodem: 5,7-6,3 cm.
Eind Stufe III-Stufe IV (eind 6de-7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1, eerste rij, pot uiterst links.
Verzameling Mersch, Brussel.

3. *Bikonische pot Böhner B 3b* (**fig. 3**)
Techniek IIa; rolstempelversiering (visgraatmotief) op de schouder.
H: 13,8 cm; ø rand: 13,4 cm; ø bodem: 5,8 cm.
Eind Stufe III-Stufe IV (eind 6de-7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1, tweede rij, middelste pot.
Verzameling Van Cleemputte, Geraardsbergen.

4. *Bikonische pot Böhner B 1a* (**fig. 4**)
Techniek IIa; horizontale groefjes boven de knik.
H: 14,9 cm; ø rand: 15,3-15,6; ø bodem: 8 cm.
Stufe III (525-600).
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1, tweede rij, pot uiterst links.
Verzameling de Rode, Brussel.

(10) Telkens wordt in vaste volgorde de beschrijving gegeven, de afmeting, de datering, de bibliografie en de bewaarplaats.
(11) Met dank aan de heer Marc Rogge.
(12) BOEHNER K, *Die Fränkischen Altertümer des Trierer Landes*, (Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit, Serie B, 1), Berlin, 1958, 2 dln.

5. *Bikonische pot Böhner B 3b* (**fig. 5**)
Techniek IIa; drie eenvoudige groefjes op de afgeronde knik.
H: 14,5 cm; ø rand: 9,8 cm; ø bodem: 7,5 cm.
Eind Stufe III-Stufe IV (eind 6de-7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1, eerste rij, derde pot van rechts.
Verzameling Van Cleemputte, Geraardsbergen.

6.*Bikonische pot Böhner B 3b* (**fig. 6**)
Techniek IIa; twee horizontale groefjes bovenaan de schouder, een onderaan.
H: 14,1 cm; ø rand: 10,9 cm; ø bodem: 6-6,7 cm.
Eind Stufe III-Stufe IV (eind 6de-7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1, derde rij, pot uiterst links.
Verzameling Mersch, Brussel.

7. *Bikonische pot Böhner B 3b* (**fig. 7**)
Techniek IIa; Rolstempelversiering op de schouder, driemaal omlopend.
H: 13,1 cm; ø rand: 9,8 cm; ø bodem: 6,1-6,3 cm.
Eind Stufe III-Stufe Iv (eind 6de-7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1,tweede rij, pot uiterst rechts.
Verzameling Mersch, Brussel.

8. *Bikonische pot Böhner B 1b* (**fig. 8**)
Techniek IIa; rolstempelversiering op de schouder, 6,5 maal omlopend.
H: 12,2 cm; ø rand: 9,6 cm; ø bodem: 4,5 cm.
Eind Stufe III-Stufe IV (eind 6de-7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1, derde rij, pot uiterst rechts.
Verzameling de Rode, Brussel.

9. *Pot met afgeronde knik Böhner D 9(?)* (**fig. 9**)
Techniek IIa.
H: 13,3cm; ø rand: 12,5 cm; ø bodem: 6,3 cm.
Een vergelijkbare vorm in Eifeltechniek 525-600.
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1, derde rij, tweede pot van links.
Verzameling Mersch, Brussel.

10. *Bikonische pot van het zgn. type Beerlegem* (**fig. 10**)
Techniek IIa; Rolstempelversiering (golfband met telkens 3 bogen) op de schouder.
H: 15,3 cm; ø rand: 10,3 cm; ø bodem: 5,7 cm.
7de eeuw (13).
DE LOE, 1905, p.146, fig. 1, eerste rij, tweede pot van links.
Verzameling Van Cleemputte, Geraardsbergen

(13) VAN BOSTRAETEN, 1967, p. 229-252.

11. *Bikonische pot van het zgn. type Beerlegem* (**fig. 11**)
Techniek IIa; hoge gegolfde schouder.
H: 14 cm; ø rand: 7-7,5 cm; ø bodem: 5,7 cm.
7de eeuw.
Verzameling Mersch, Brussel.

12. *Bikonische pot van het zgn. type Beerlegem* (**fig. 12**)
Techniek IIa; hoge gegolfde schouder.
H: 14 cm; ø rand: 7-7,5 cm; ø bodem 5,7 cm.
7de eeuw.
DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1, eerste rij, pot uiterst rechts.
Verzameling de Rode, Brussel.

13; *Snoer met 71 kralen in glas, glaspasta en keramiek* (**fig. 13**)
Voor een gedetailleerde beschrijving zie onze licentiaatsverhandeling.
DE LOE, 1905, p.146.
Verzameling Van Cleemputte, Geraardsbergen.

14. *Snoer met 58 kralen in glas, glaspasta en steen* (**fig. 14**)
DE LOE, 1905, p. 146.
Verzameling de Rode, Brussel.

15. *Gouden umbovormige schijffibula Böhner D 2* (**fig. 15**)
Inlegwerk van de centrale cel verdwenen; vier ronde cellen op de vlakke buitenrand ingelegd met almandin; drie zilveren nieten bevestigen het goudblad op de bronzen draagplaat; filigraanversiering op de umbovormige verhoging en de vlakke buitenrand; het sluitsysteem ontbreekt.
0: 3,7 cm.
Stufe IV (7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146; ID., 1913, p. 22, fig. 22; ID., 1939, p. 62, fig. 50.
K.M.K.G., Brussel, inv.nr. 1757.

16. *Gouden umbovormige schijffibula Böhner D 2* (**fig. 16**)
Inlegwerk van de centrale cel verdwenen; acht opstaande driehoekige cellen, ingelegd met almandin, op de umbovormige verhoging; vierkante en driehoekige opstaande cellen op de vlakke buitenrand, ingelegd met groen glas; ertussen 2 maantjes (2 zijn verdwenen), ingelegd met almandin; filigraanversiering op de umbovormige verhoging en de vlakke buitenrand; het sluitsysteem ontbreekt.
ø: 4,33 cm.
Stufe IV (7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146; ID., 1913, p. 22, fig. 1; ID., 1939, p. 61, fig. 49.
K.M.K.G., Brussel, inv.nr. 1757.

17. *Bronzen schijffibula Böhner C 5* (**fig. 17**)
Inlegwerk van de grote centrale cel verdwenen; cellen errond ingelegd met almandin; op de keerzijde ijzerresten, vermoedelijk van sluitsysteem.
ø: 3,25 cm.
Stufe III (525-600)
DE LOE, 1905, p. 146; ID., 1913, p. 22; ID., 1939, p. 154.
K.M.K.G., Brussel, inv.nr. 1757.

18. *Fragment van ovale bronzen gespbeugel met wangenscharnier Böhner A 1* (**fig. 18**)
Driemaal vier dwarsstreepjes.
L: 4,4 cm; B: max. 2,7 cm.
Stufe II-III (450-600).
DE LOE, 1905, p. 146.
Verzameling Mersch, Brussel.

19. *Bronzen gesptong met schilddoorn en versierde ronde beslagplaat Böhner B 2* (**fig. 19**)(14)
Eenvoudige geometrische versiering; drie bronzen nietkoppen.
L: 7,8 cm; B: 5,1 cm.
Stufe II-begin Stufe IV (525-begin 7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 146.
Verzameling de Rode, Brussel.

20. *Ronde bronzen beslagplaat* (**fig. 20**)
Twee bronzen nietkoppen.
ø: 4-4,8 cm.
DE LOE, 1905, p. 146.
Verzameling de Rode, Brussel.

21. *IJzeren lanspunt met volle schacht en slank ovaal blad* (**fig. 21**)
L: 24,6 cm; B: 0,6-3,4 cm.
7de eeuw (?).
DE LOE, 1905, p. 146.
Verzameling de Rode, Brussel.

22. *IJzeren bijl Böhner B 1* (**fig. 22**)
L: 19,4 cm; B: 2,1-7,1 cm.
Stufe III (525-600).
DE LOE, 1905, p. 145.
Verzameling de Rode, Brussel.

(14) Behoort mogelijk bij kat. 18.

23. *IJzeren hangtipbijl Böhner B* (**fig. 23**)
L: 19,4 cm; B: 2,55-9,1 cm.
Eind Stufe II-begin Stufe IV (6de-begin 7de eeuw).
DE LOE, 1905, p. 145.
Verzameling de Rode, Brussel.

24. *IJzeren bijl Böhner B 1* (**fig. 24**)
L: 15,3 cm; B: 2,7-6,1 cm.
Stufe III (525-600).
DE LOE, 1905, p. 145.
Verzameling Van Cleemputte, Geraardsbergen.

25. *Bikonisch spinschijfje in groen glas met witte emailversiering Böhner tafel 61,1* (**fig. 25**)
H: 1,68 cm; ø: 3,78 cm.
Eind Stufe II-Stufe III (6de eeuw)
DE LOE, 1905, p. 146; ID., 1913, p. 22; ID., 1939, p. 154.
K.M.K.G., Brussel, inv.nr. 1757.

26. *Bikonisch spinschijfje in reducerend gebakken aardewerk* (**fig. 26**)
H: 1,8 cm; ø: 3,5 cm.
Verzameling Van Cleemputte, Geraardsbergen.

27. *IJzeren spoor (?)* (**fig. 27**)
L: 11,8 cm; B: max. 8,1 cm.
DE LOE, 1905, p. 145.
Verzameling de Rode Brussel.

Volledigheidshalve enkele opmerkingen:

1. Op de foto van De Loë (afb. 3) komen twee potten voor (de derde van links van de eerste rij en de tweede van rechts van de derde rij), die we niet teruggevonden hebben. We vonden wel een pot terug (kat. 11), die niet op de foto is afgebeeld.

2. De Loë vermeldt 8 kralensnoeren. We konden er slechts 2 teugvinden (kat. 13 en 14). Het is echter weinig waarschijnlijk dat ze slechts 2 snoeren vertegenwoordigen.

3. De Loë vermeldt vervolgens (1905, p. 145-146):
- 2 lanspunten: we vonden er slechts één terug (kat. 21)
- 2 bijlen: we vonden er drie terug (kat. 22, 23, 24)
- 2 bronzen beslagplaten: één teruggevonden (kat. 20)
- 2 gespplaten: één teruggevonden (kat. 19)
- een fragment van een versierde gespbeugel (kat. 18)

Afb. 3: Foto van het aarden vaatwerk opgenomen in DE LOE, 1905, p. 146, fig. 1.

- een ijzeren spoor (kat. 27)

Wordt niet vermeld: een bikonisch spinschijfje in aardewerk (kat. 26).

4. Uit de verzameling De Deyn vermeldt De Loë:
- 3 gouden schijffibulae: 2 teruggevonden (kat. 15 en 16)
- 2 of 3 fibulae in kloisonnétechniek: één teruggevonden (kat. 17)
- verscheidene halssnoeren: mogelijk bevinden ze zich in het Stedelijk Museum van Aalst, waar een deel van De Deyns verzameling is onder gebracht
- wapens: niet teruggevonden (hier geldt dezelfde bemerking als bij de kralen)

Wegens tijdgebrek konden we de verzameling in het Stedelijk Museum van Aalst niet bestuderen. Volgens Dhr. W. Vangassen zouden de wapens uit de verzameling De Deyn in het Museum van de Hallepoort te Brussel zijn terechtgekomen. We konden dit gegeven niet controleren.

9. Figuren 1 tot 27, horend bij de katalogusnummers

Fig. 1 tot 6: aarden vaatwerk

Fig. 7 tot 12: aarden vaatwerk

Fig. 13: kralen

Fig. 14: kralen

Fig. 15 tot 17: fibulae; fig. 18 tot 20: gespen en beslagplaten

Fig. 21: lanspunt; fig. 22 tot 24: bijlen; fig. 25 en 26: spinschijfjes; fig. 27: spoor(?)

Katrien Van der Gucht
Watermolenstraat 71
9180 Belsele

* Katrien Van der Gucht behandelde in 1979 in haar licentiaatsverhandeling (R.U.G, Geschiedenis, Seminarie voor Archeologie) de Merovingische begraafplaatsen in West- en Oost-Vlaanderen. Voor Oost-Vlaanderen kwamen o.m. de grafvelden van Lede en Overboelare aan bod. De gegevens over het belangrijke grafveld van Lede waren te uitgebreid om in ons tijdschrift op te nemen. Ze zullen in een afzonderlijke publicatie verschijnen. We zijn echter verheugd u de beschrijving van het grafveld van Overboelare in een licht bijgewerkte vorm te kunnen presenteren (de redactie).

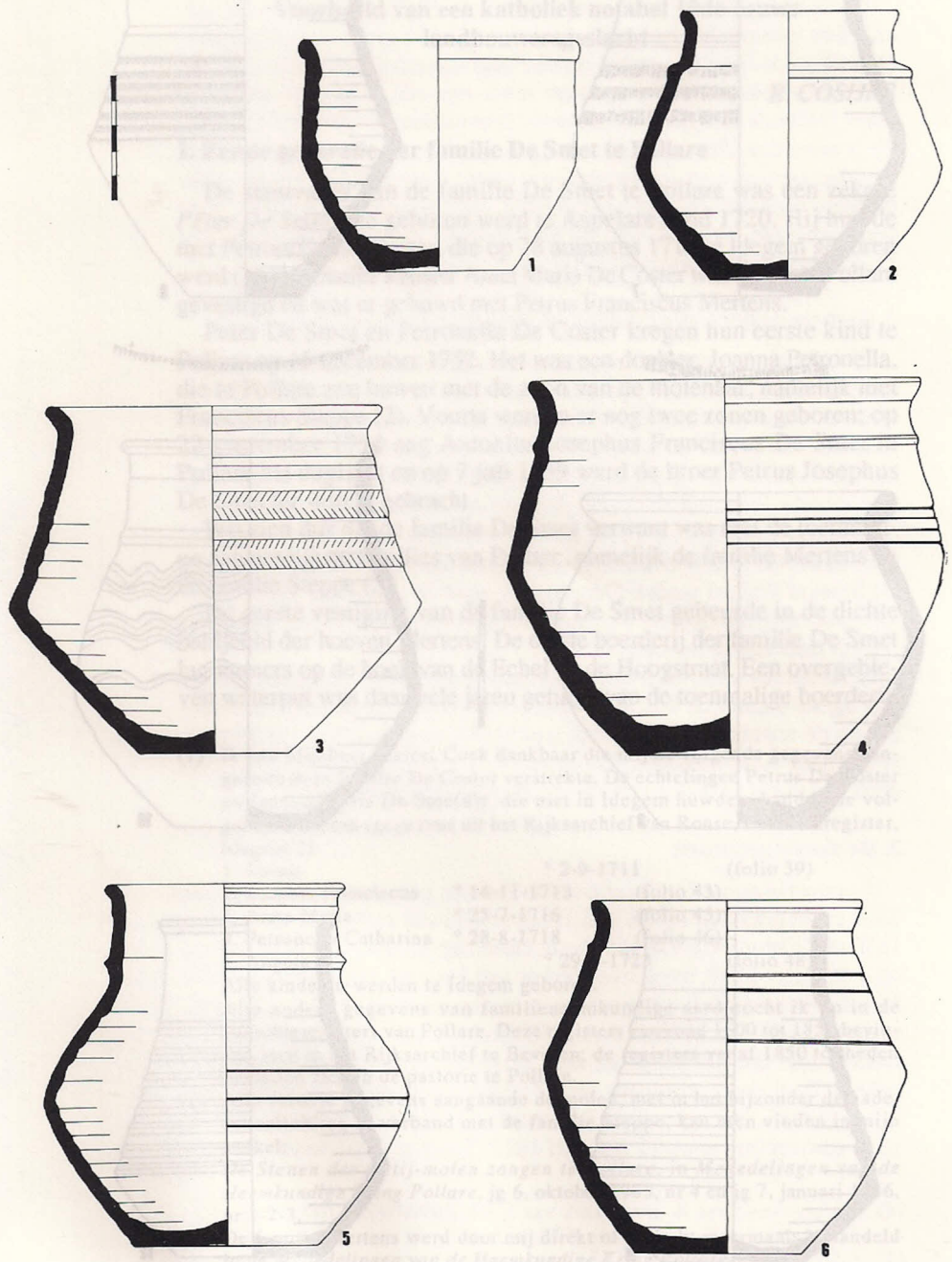
1
2
3
4
5
6

7

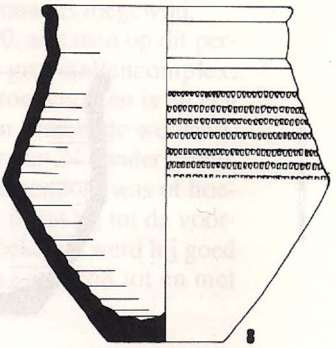
8

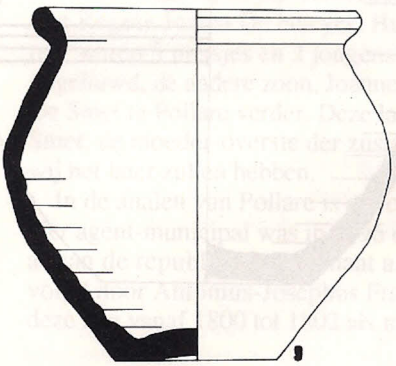
9

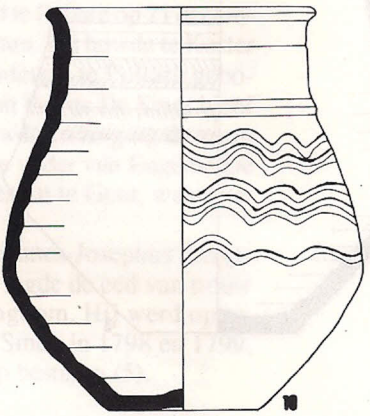
10

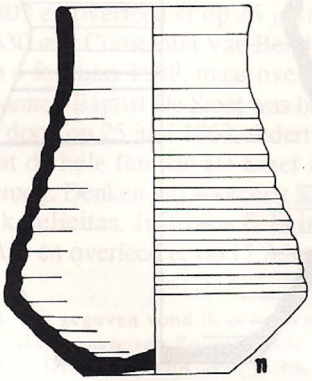
11

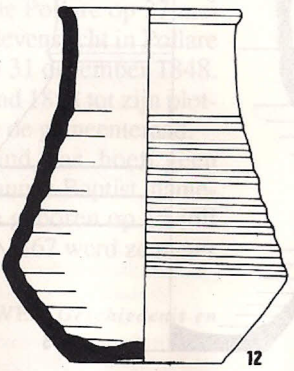
12

15

16

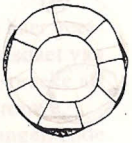

17

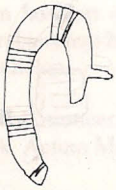

18

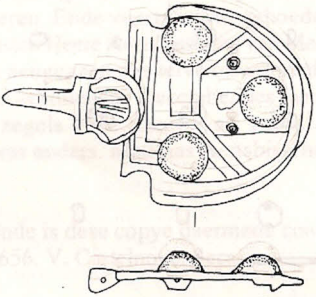

19

20

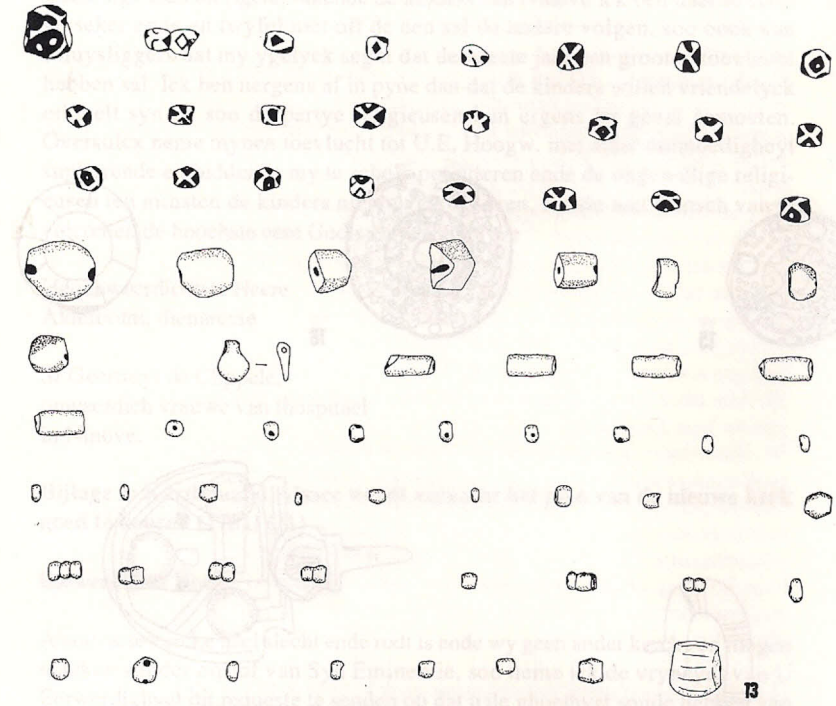

13

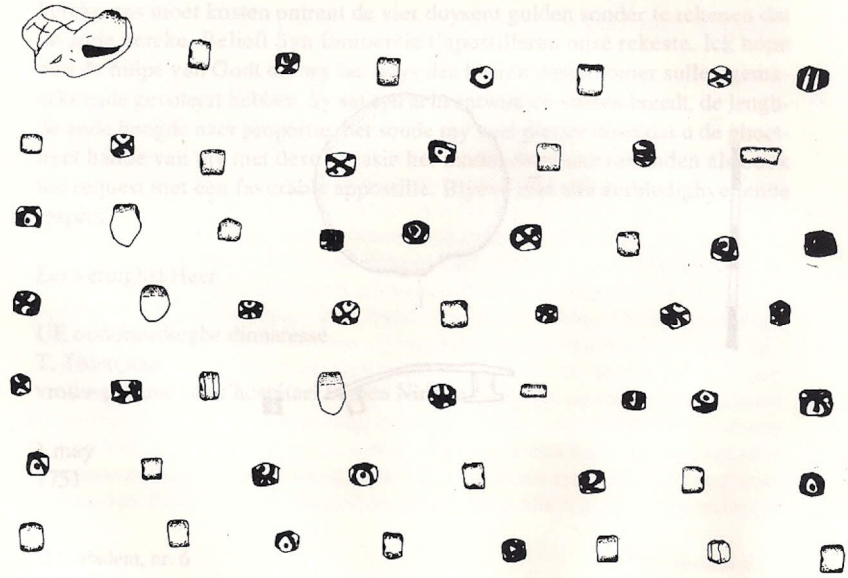

14

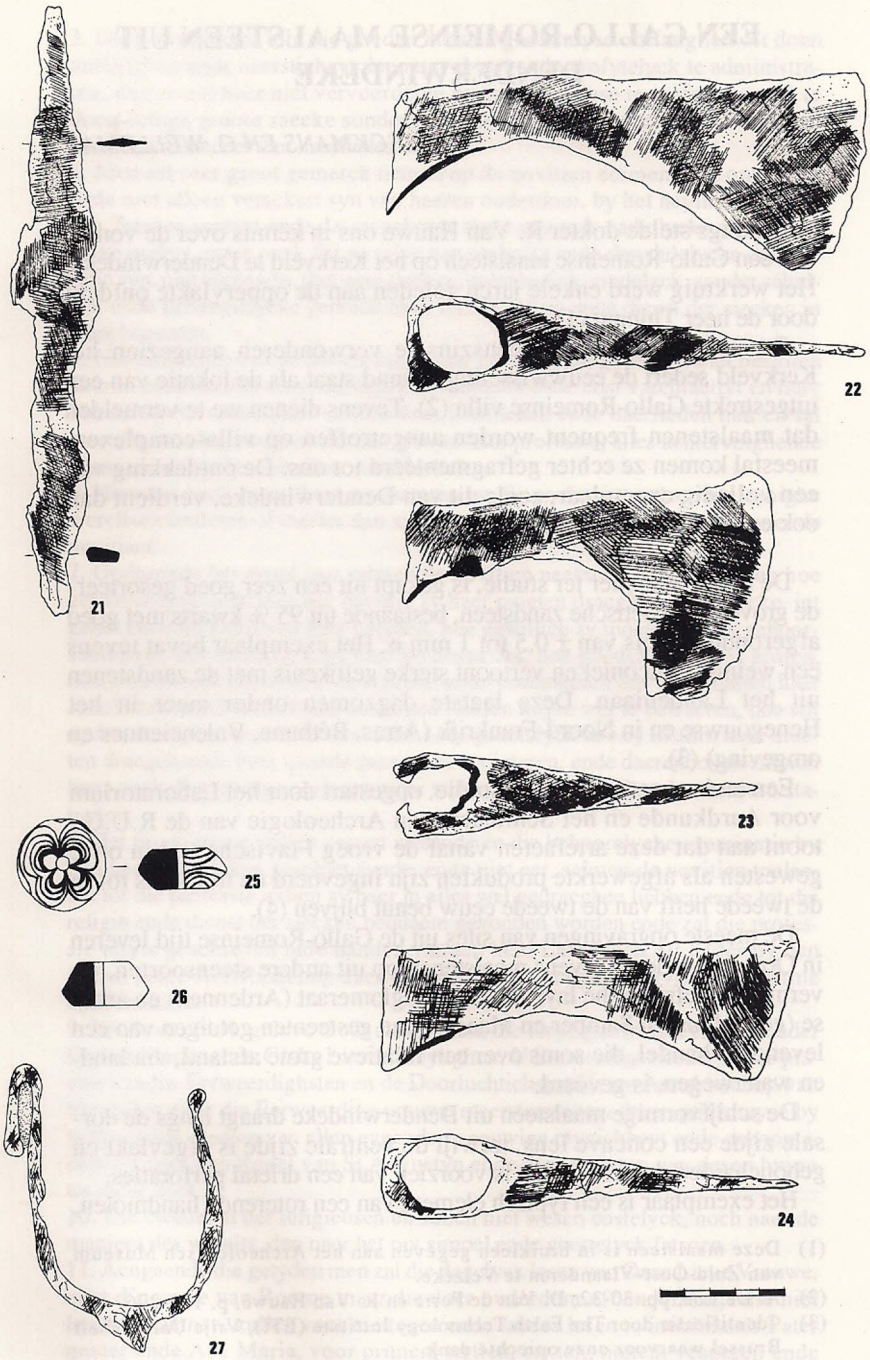
21
22
23
24
25
26
27

EEN GALLO-ROMEINSE MAALSTEEN UIT DENDERWINDEKE

L. BEECKMANS EN G. WELLEMAN

Onlangs stelde dokter R. Van Hauwe ons in kennis over de vondst van een Gallo-Romeinse maalsteen op het Kerkveld te Denderwindeke. Het werktuig werd enkele jaren geleden aan de oppervlakte ontdekt door de heer Thibout (1).

De vondst hoeft ons geenszins te verwonderen aangezien het Kerkveld sedert de eeuwwisseling bekend staat als de lokatie van een uitgestrekte Gallo-Romeinse villa (2). Tevens dienen we te vermelden dat maalstenen frequent worden aangetroffen op villa-complexen, meestal komen ze echter gefragmenteerd tot ons. De ontdekking van een volledig exemplaar, zoals dit van Denderwindeke, verdient dan ook een ruimere aandacht.

De maalsteen, hier ter studie, is gekapt uit een zeer goed gesorteerde grove kwartsietische zandsteen, bestaande uit 95 % kwarts met goed afgeronde korrels van ± 0,5 tot 1 mm ø. Het exemplaar bevat tevens een weinig glauconiet en vertoont sterke gelijkenis met de zandstenen uit het Landeniaan. Deze laatste dagzomen onder meer in het Henegouwse en in Noord-Frankrijk (Arras, Béthune, Valenciennes en omgeving) (3).

Een archeo-petrografische studie, opgestart door het Laboratorium voor Aardkunde en het Seminarie van Archeologie van de R.U.G., toont aan dat deze artefacten vanaf de vroeg Flavische tijd in onze gewesten als afgewerkte produkten zijn ingevoerd en minstens tot in de tweede helft van de tweede eeuw benut blijven (4).

De meeste opgravingen van sites uit de Gallo-Romeinse tijd leveren in Oost-Vlaanderen tevens maalstenen op uit andere steensoorten, we vermelden tefrietische lava (Eifel), conglomeraat (Ardennen) en arkose (gebied tussen Samber en Maas). Deze gesteenten getuigen van een levendige handel, die soms over een relatieve grote afstand, via land- en waterwegen, is gevoerd.

De schijfvormige maalsteen uit Denderwindeke draagt langs de dorsale zijde een concave lens, terwijl de ventrale zijde is afgevlakt en gebouchardeerd. Het artefact is voorzien van een drietal perforaties.

Het exemplaar is een typisch element van een roterende handmolen.

(1) Deze maalsteen is in bruikleen gegeven aan het Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen te Velzeke.

(2) A. De Loë, pp. 30-32; D. Van de Perre en R. Van Hauwe, p. 198-206.

(3) Identificatie door The Earth Technology Institute (ETI), Vrije Universiteit Brussel waarvoor onze oprechte dank.

(4) P. De Paepe en F. Vermeulen, p. 8.

Bij dit systeem worden twee maalstenen met een doormeter van 30 cm tot 100 cm boven elkaar geplaatst. Over een onderste gefixeerde ligger of *meta* draait met rond een centrale as de bovenliggende loper of *catilus*. De roterende beweging gebeurt met behulp van een staaf, gevat in een zijholte van de loper. Het graan of ander maalprodukt komt langs de trechtervormige uitsparing in de bovenlens terecht tussen de twee maalvlakken.

Meestal wordt de maalkracht van deze stenen verhoogd door het "ruwen" van de maalkaken. Dit gebeurt door bouchardering (inhakken van kleine kuiltjes) ofwel door het indelen van het maalvlak in zones met evenwijdige of kruisende groeven.

Zijn specifieke vorm identificeert de maalsteen uit Denderwindeke als een loper. Inderdaad, naast de centrale as-opening merken we tevens de openingen van de trechtermond en de zijholte voor de rotatieknuppel.

Naast dit molentype kennen we uit de Romeinse tijd een paar systemen van grotere afmetingen. Een eerste model met bikonische vorm werd bediend door twee personen of door een lastdier. Het werd meestal gebruikt door molenaars of bakkers in grote steden, maar niet voor huishoudelijk gebruik in landbouwbedrijven. Dit type is in Gallië o.a. bekend door een reliëf uit Narbonne en door een mozaïek uit Saint-Romain-en-Gel (Fr.) (5).

Uit dezelfde periode dateren tevens de watermolens. In Italië staan ze tijdens het hoog-keizerrijk vermeld door Plinius en Vitruvius; tijdens de late keizertijd wordt hun gebruik gemeld op de Mozel en de Ruwer. Uit Bargegal (Arles) kennen we een hydraulisch molenaarsbedrijf dat verscheidene molens bediende (IIIe-IVe eeuw), terwijl een andere watermolen is gekend uit Martres-de-Veyre (Puy-de-Dôme) en is gedateerd in de Ie-IIe eeuw (6).

Bibliografie

De Ferdière, A., *Les techniques et les productions rurales en Gaule*, Les Campagnes en Gaule Romaine, tombe 2, Collections des Hesperides, Paris, 1988.

De Loë, A., *Fouilles en un tertre à Santbergen*, A.S.A.B., IX, 1898.

De Paepe, P., en Vermeulen, F., *Archeo-Petrografisch onderzoek van natuursteen gevonden in enkele Gallo-Romeinse nederzettingen uit het Gentse*, V.O.B.O.V.-Info, nr. 32-33, Belsele, 1989.

Van de Perre, D., en Van Hauwe R., De *Geschiedenis van Denderwindeke: De vroegste gescheidenis tot ca. 1100*, Het Land van Aalst, 42, nr. 5-6, 1990.

Luk Beeckmans
Winkelstraat 1
9550 Steenhuize

Geert Welleman
Kriekelaar
9550 Steenhuize

(5) A. De Ferdière, p. 79-80.
(6) Ibidem, p. 80.

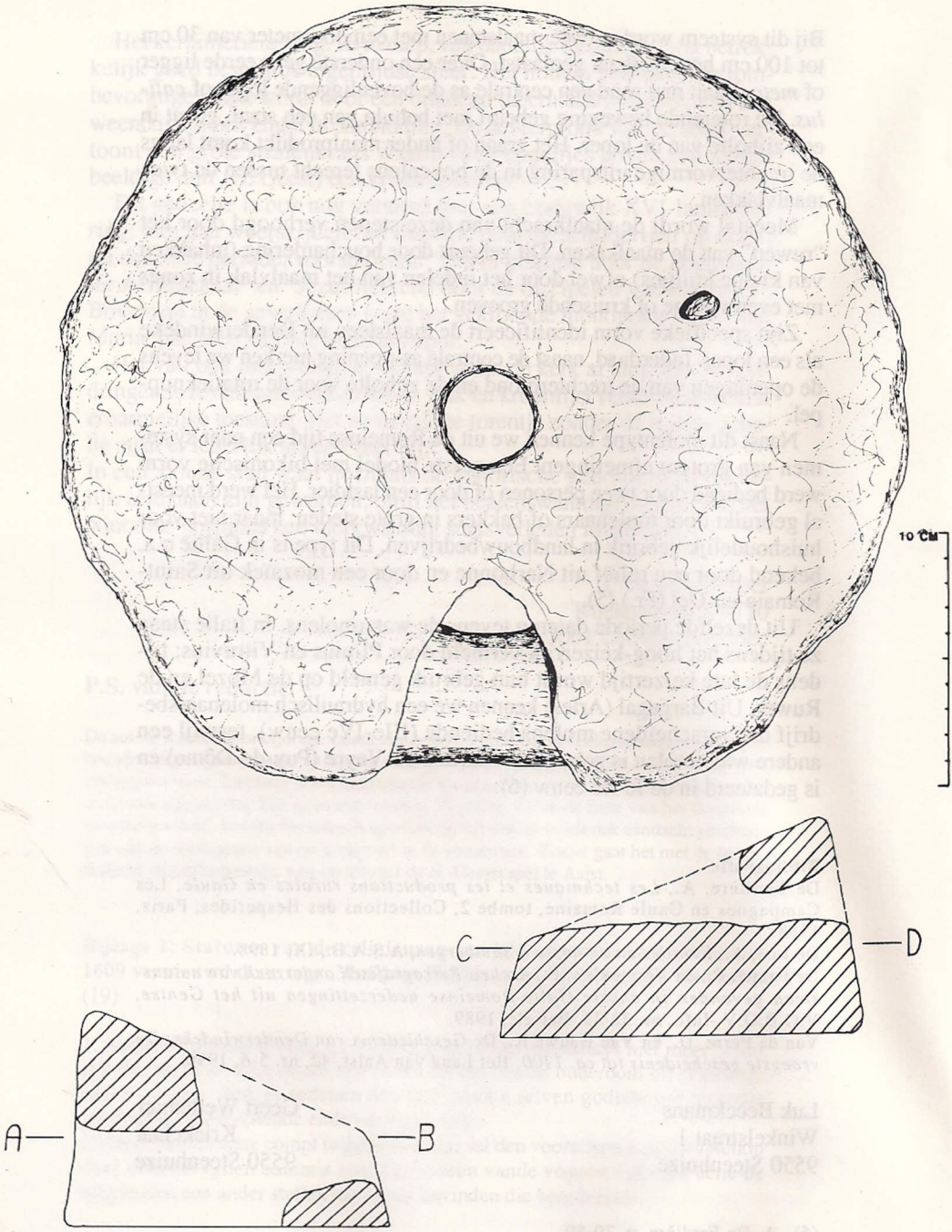

Afbeelding 1: Tekening van de maalsteen uit Denderwindeke.

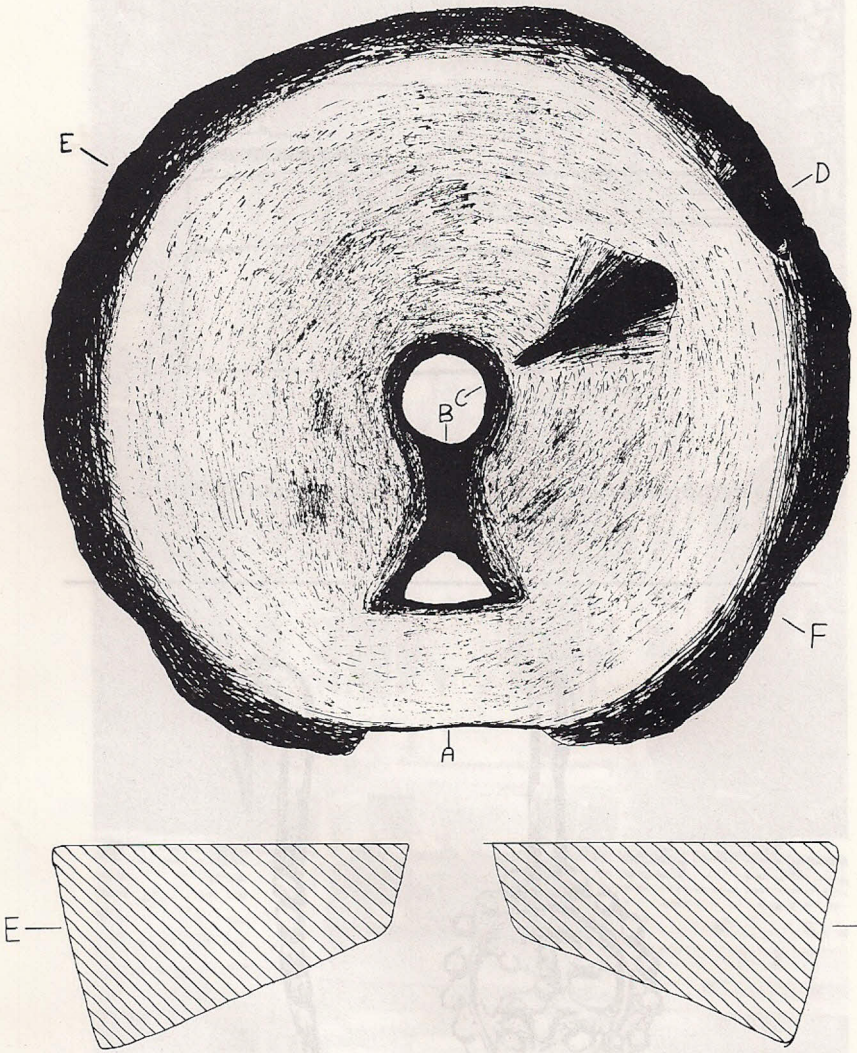
E
D
C
B
F
A
E
E

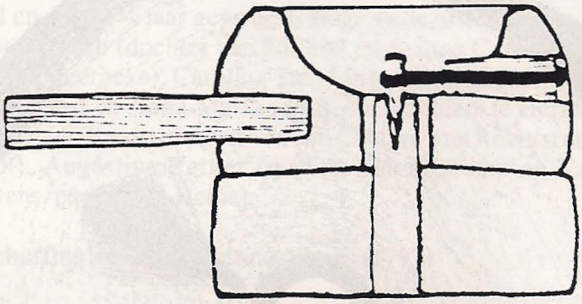

Afbeelding 2: Systeem-tekening van de roterende handmolen (naar A. Ferdière).

De kledinghaak uit Geraardsbergen, schaal 1/1.

EEN VERSIERDE KLEDINGHAAK UIT DE LATE MIDDELEEUWEN TE GERAARDSBERGEN

L. BEECKMANS

Bij de opgravingen nabij de Abdijstraat (1) te Geraardsbergen (1977) troffen we in de bovenlaag van de zoeksleuf (kad. Sectie B, 683 h 684) een versierde kledinghaak aan. Zijn specifieke form en versiering verdient onze bijzondere aandacht.

Het voorwerp uit gegoten geelkoper is bedekt met een groene patina. Aan het rechthoekig oog zijn enkele slijtagesporen merkbaar, die erop wijzen dat het voorwerp werd vastgenaaid aan een kledingstuk ofwel dat het was vastgehecht aan een sluitketting. Het middendeel van de kledinghaak is versierd met een cirkelvormige parelkrans waarin we een gestileerde vrouwenbuste onderscheiden. De haak draagt een trapeziumvormige doorsnede en een aangepunt uiteinde.

Hoewel er geen onmiddellijk stratigrafisch verband kan worden gelegd, dient toch de aandacht te worden gevestigd op het feit dat deze kledinghaak werd ontdekt in dezelfde sleuf waarin zich dieper een grote afvalkuil aftekende uit XVIA. Hierin bevonden zich onder andere een grote hoeveelheid metalen nestels, spelden en knopen (2).

Kledinghaken waren in de late middeleeuwen algemeen in gebruik. In Amsterdam zijn soortgelijke geornamenteerde haaktypen te dateren in XVIB-XVIIA (3).

Ze dienen voor het sluiten van mantels en jakken, soms in combinatie met sluitkettingen, maar ook om onderdelen van de bovenkledij in de onderliggende stof vast te hechten. Op het schilderij "De dansende boeren" van Pieter Brueghel de Oude wordt deze functie duidelijk geïllustreerd: Bij de op de rug geziene vrouw wordt de puntig toelopende kap met een kledinghaak in de kleding vastgezet (4).

De fabricatie van deze kleine koperen of bronzen voorwerpen dienen we met grote graad van zekerheid te zoeken in Geraadsbergen zelf of in zijn onmiddellijke omgeving. Zo kende de stad een "Broederschap van Sint-Eloy", die een charter bezat van 12 augustus 1562. Ze omvatte onder andere de smeden, de goudsmeden, de slot- en messenmakers, de platijnmakers en de riembeslagers (5).

(1) L. Beeckmans en R. Laureyns, 1978, p. 4.
(2) Ibidem, p. 7 en p. 13-14.
(3) J. Baart e.a., 1977, p. 155.
(4) Ibidem, p. 155.
(5) V. Fris, 1911, p. 398.

Het teruggevonden kleinood laat ons enerzijds toe om de laatmiddeleeuwse ambachtsman op zijn kundigheid te evalueren en anderzijds kan het situeren in ruimte en tijd van soorgelijke voorwerpen ons in staat stellen de evolutie ervan beter te begrijpen.

Luk Beeckmans
Winkelstraat 1
9550 Steenhuize

Bibliografie

L. Beeckmans en R. Laureyns, *Studie van een 16e eeuwse afvalkuil nabij de Abdijstraat te Geraardsbergen (O.-Vl.)*, Geraardsbergen, 1978.
V. Fris, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1911.
J. Baart, e.a., *Opgravingen in Amsterdam, Twintig jaar Stadskernonderzoek*, Amsterdam, 1977.

GERAARDSBERGEN VERDRIJFT VREEMDELINGEN (1616)

G. VAN BOCKSTAELE

De politiek-godsdienstige oorlogen waren net voorbij en de aartshertogen hadden in 1609 met de Noordelijke Provinciën een 12-jarig Bestand afgesloten. Zoals vele andere steden maakte ook Geraardsbergen gebruik van die "détente" en startte zij een algemene relance politiek. Zij stimuleerde allerlei openbare werken en financierde nieuwe projecten. Zo liet zij de Sint-Bartholomeuskerk wederopbouwen en breidde de er aan verbonden pastorie gevoelig uit. Zij opende een nieuwe lagere school in het Sint-Janshuis aan de Denderbrug, waar oorspronkelijk de Broeders van het Gemene Leven in 1437 een Latijnse school hadden opgericht. Intussen bleef zij het stadscollege financieren dat zij in de vorige eeuw van dezelfde Broeders had overgenomen en stichtte tevens een studiebeurs voor een student aan de Leuvense Universiteit. De stad stimuleerde de tapijtweefkunst door in 1612 en 1617 vreemde wevers aan te trekken en benoemde zij een arts voor de Geraardsbergse bevolking(1).

De geestelijke overheid - met aan het hoofd de abten van de Sint-Adriaansabdij - bevorderde in dezelfde periode met allerlei contrareformatorische maatregelen zoals de steun aan de hervormingsbeweging, de vestiging van de paters Miniemen en de Benedictinessen, het godsdienstig herstel(2).

Duidelijk was de stad in het begin van de 17de eeuw één grote bouwwerf op zowel het materiële als het geestelijke vlak.

De gevolgen van de revolutie en de oorlogen waren nochtans niet helemaal verdwenen. Met moeite kon de stad de leningen afbetalen, het aantal armen doen dalen en bleven er landlopers, gedeserteerde of ontslagnemende soldaten en vele vreemdelingen in en om de stad rondzwerven.

Deze groepen vormden de grote schare van armoezaaiers die geen deel hadden aan de nieuwe welvaart en die de overheid als potentiële of echte criminelen ervaarde. Tussen 1611 en 1617 kondigde de centrale regering een zevental maatregelen af om die groepen "aan te pakken"(3). Hoewel die overheid er

(1) V. FRIS, *Uittreksels der stadsrekeningen van Geeraardsbergen, van 1475 tot 1658*, in: *Bulletijn der maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 20, nr. 2, p. 214-219.

(2) G. VAN BOCKSTAELE, *Abbaye de Saint-Adrien à Grammont*, in: *Monasticon Belge*, VII, Province de Flandre Orientale, 2, Luik, 1977, p. 109-111.

zich over bekloeg dat de lokale instanties al te laks de ordonnanties toepasten, kon zij niet hetzelfde zeggen van de Geraardsbergse magistraten.

In 1615 hielden zij immers vijf rondtrekkende Ierse soldaten aan die uit het regiment ontslagen waren(4); een jaar later eisten zij het vertrek van "vreemdelingen" uit de stad(5) en in 1620 hielden zij landlopers aan die allerlei werken in Geraardsbergen moesten uitvoeren(6). De maatregel van 1616 betreffende het vertrek van de vreemdelingen wil ik hier toelichten.

Burgemeester Charles de Herselles en vier van zijn schepenen nl. Antoon, Frans de Grutere, Jan van Lathem, Joris van den Steene en Pieter Inghels(7), verkondigden de 20e september 1616 tegenover de vreemdelingen een eerste maatregel af. Ofschoon zij niet precies omschreven wie ze als vreemdeling beschouwden, bedoelden zij niet zozeer zij die een andere nationaliteit hadden, die dus buiten de Spaanse Nederlanden woonden of ook niet tot een ander graafschap of hertogdom behoorden, maar al wie niet of niet meer in Geraardsbergen of in de onmiddellijke omgeving woonde. Het begrip "vreemdeling" had dus toen in tegenstelling met nu, een enge betekenis, nl. iemand van buiten de eigen (kleine) leefgemeenschap. Niettemin is het merkwaardig welke parallellen men kan aantreffen tussen de huidige en de toenmalige houding van de autochtonen tegenover een "vreemdeling"of een alochtoon.

De stad ondernam acties tegen die "vreemdelingen" omdat zij te talrijk aanwezig waren - zonder daarom te vermelden hoe groot hun aantal was -, zij voor de eigen inwoners een overlast waren, zij dagelijks op bedeltocht gingen - ervaarde men de vele bezoeken van de bedelmonniken niet als een overlast ? - en zij schade berokkenden aan de eigendommen van "goede lieden" in en buiten de stad. Als laatste argument noteerde de burgemeester en zijn schepenen dat die vreemdelingen verdacht waren van en bekend stonden om hun misdrijven. Zonder dat men ook maar naar één veroordeling verwees, werden de vreemdelingen in de 17de eeuw vrij vlug in de criminele sfeer gesi-

(3) V. BRANTS, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas, Règne d'Albert et Isabelle 1597-1621*, I en II, Brussel, 1909-1912.
W. DEPREEUW, *Landloperij: bedelarij en thuisloosheid, een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen*. Leuven. (onuitgegeven doctoraatsverhandeling), 1986.

(4) R(IJKS)A(RCHIEF), R(ONSE), *Stad Geraardsbergen*, Oud Archief, nr. 978 en V. FRIS, *Uittreksels...*, p. 215.

(5) RAR., *Stad Geraardsbergen...*, nr. 46, f° 10 v°, akte van 20 september 1616.

(6) RAR., *Stad Geraardsbergen...*, nr. 984 en V. FRIS, *Uittreksels...*, p. 219.

(7) A. DE PORTEMONT, *Recherches historiques sur la ville de Grammont en Flandre*, II, Gent, 1870, p. 43-50.

tueerd. Al heeft men er geen bewijzen van toch zijn ze "suspect ende befaemt van crime".

De stedelijke overheid besliste derhalve dat alle vreemdelingen die geen tien jaar in de stad of omgeving (in haar jurisdictie) woonden ten laatste drie dagen na de publicatie van die maatregel samen met hun vrouw en kinderen de stad moesten verlaten. Zo niet, zouden ze wegens ongehoorzaamheid aan de lokale wet - en dus niet wegens één of andere misdaad - verbannen worden en rechterlijk vervolgd. Voorts moesten de vreemdelingen die al langer dan tien jaar in de stad woonden van de pastoor of de schepenen van hun vroegere verblijfplaats een bewijs "aengaende haerlieden leven, comportement ende conduicte" - met andere woorden een bewijs van goed gedrag en zeden - kunnen voorleggen.

Dat deze groep dit bewijs reeds binnen de drie dagen aan de stad moest bezorgen lijkt administratief een onmogelijke zaak en doet vermoeden dat die groep weinig kans maakte om er te blijven.

Aan de eigen inwoners en vooral zij die op de grens van het Geraardsbergse woonden was het ten strengste verboden om aan vreemdelingen logies te verschaffen tenzij zij een bewijs van goed gedrag en zeden konden voorleggen. Als die inwoners de maatregelen niet naleefden moesten zij een boete van negen pond betalen. Hiervan ging één derde naar de kerk, die via de H. Geesttafel de armen trachtte te helpen, één derde naar de aanbrenger van het misdrijf en één derde naar de (politie)officier, die ze moest aanhouden. Tenslotte moest de officier samen met zijn sergeanten er voor zorgen dat al de maatregelen tegenover de vreemdelingen op een correcte manier werden toegepast.

Blijkbaar stoorden de vreemdelingen zich niet aan die maatregelen want drie dagen later kondigden de burgemeester en zijn schepenen een tweede verordening af waarbij de voorziene sancties verzwaard werden(8). Als de vreemdelingen niet binnen de drie dagen de stad hadden verlaten zouden ze eerst gegeseld en dan verbannen worden, terwijl de vreemdelingen, die langer dan tien jaar in de stad woonden en die binnen de drie dagen geen bewijs van goed gedrag en zeden konden voorleggen, onmiddellijk zouden verbannen worden.

Ook nu stoorden enkele vreemdelingen zich niet aan de verordening. Kort nadien hielden de officier en zijn sergeanten een inwoner aan die vreemdelingen onderdak had verschaft. Allen werden "in de kelder" opgesloten, nadien op een schavot, dat

(8) RAR., *Stad Geraardsbergen...*, nr. 46, f° 11 v°, akte van 24 september 1616.

op de markt stond, gebracht waar zij op 5 oktober 1616 "ten vijf heuren na de noene" gegeseld werden(9). Na die straf werden de vreemdelingen uit de stad gezet.

Gedurende drie jaar bleef het in Geraardsbergen rustig en vaardigde het stadsbestuur geen ordonnantie meer uit aangaande vreemdelingen of bedelaars. In 1620 echter pakte het lokale politie er "diversche vagebonden" op en schakelde de stadsbestuur, wellicht onder invloed van de methoden, die het Antwerps-, Brussels- en Gents stadsbestuur toepaste, op haar beurt naar een andere procedure over. De gevangen genomen bedelaars werden ingezet om allerlei grote openbare werken uit te voeren. In Geraardsbergen liet men hen de stadsversterkingen, die door de oorlog zwaar beschadigd waren, samen met andere belangrijke plaatsen in de stad herstellen(10).

Ook in Geraardsbergen, was men ervan overtuigd dat het zinvoller was de bedelaars werk te verschaffen en ze eventueel een beroep te leren dan ze in de gevangenis te stoppen. Uit de verslagen van het stadsbestuur kunnen we echter niet nagaan of ze na die "verplichte werktijd" vrijgelaten of uit de stad verbannen werden.

Geert Van Bockstaele
Bevegemstraat 14
9620 Zottegem.

(9) RAR., *Stad Geraardsbergen...*, nr. 46, f° 11 v°, notitie die op de akte van de 24e september volgt.
(10) RAR., *Stad Geraardsbergen...*, nr. 984.

DE ROOF VAN ZILVERWERK UIT DE KERKEN VAN VLOERZEGEM EN SMETLEDE

M. COCK

In de nacht van 17 op 18 maart 1810 werd er uit Sint-Mattheüskerk te Vloerzegem een aanzienlijke hoeveelheid zilverwerk gestolen (1).

De dieven braken een ijzeren staaf los in een kerkvenster en drongen zo binnen tot in de sacristie, waar ze de kostbaarheden roofden. Tot de belangrijkste ontvreemde voorwerpen behoorden o.m. een vergulde zilveren ciborie, twee zilveren kelken, twee zilveren kronen en een kruis versierd met edelstenen (2).

Twee dagen later, in de nacht van 19 op 20 maart, werd er ook ingebroken in de Sint-Veerlekerk te Smetlede. De buit was er minder groot en omvatte alleen een ciborie (3).

Deze twee opeenvolgende diefstallen maakten blijkbaar deel uit van een golf van roverijen, - *ces sortes de vols se multiplient*. Ze deden de Prefect van het toenmalige Scheldedepartement er toe besluiten er nogmaals bij de Gentse bisschop Mgr. de Broglie op aan te dringen dat de parochiepriesters gedurende de nacht geen waardevolle voorwerpen meer in de sacristie van hun kerken zouden achterlaten (4).

Meer bepaald wees de Prefect in verband met de diefstallen op een verdacht individu, - *espèce de charlatan*, die zich na de mis 's mor-

(1) Data, omstandigheden en gegevens over de mogelijke dieven naar een brief van de Prefect van het Scheldedepartement aan de Gentse bisschop Mgr. de Broglie, (Bisdomarchief Gent, *Parochie Smeerebbe-Vloerzegem*, 1, 30 maart 1810).
De parochies Smeerebbe en Vloerzegem worden sinds 1834 bediend door één pastoor, die in de pastorie van Vloerzegem resideert. Tot 1834 werd Vloerzegem bediend door de pastoor van Schendelbeke en Smeerebbe door de pastoor van Idegem.
Het pastoraal archief van Smeerebbe-Vloerzegem bevat geen nadere gegevens over de diefstal.

(2) De lijst vernoemd ook nog: "une réprésentation en or, deux boucles ... et plusieurs pièces d'argenterie". De lezing *boucles* is onzeker.
Volgens de inlichtingen van de dekens bezat Vloerzegem al in de 17de eeuw twee zilveren kelken (een nieuwe in 1624 en nog een andere in 1671); de kerk had in 1719 een koperen ciborie en verwierf in 1730 een kleine zilveren ciborie voor 32 gulden (J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen en het godsdienstig leven in het Land van Aalst tussen 1621 en 1796. Deel II. De parochiekerken*, p. 581 en 587).

(3) De kerk van Smetlede bezat volgens de verslagen van de deken een ziekenciborie in 1711, een kleine zilveren ciborie in 1718 en een zilveren ciborie in 1762 (J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis..., Deel II. De parochiekerken*, p. 591).

(4) Een eerste schrijven van de Prefect aan de Gentse bisschop was blijkbaar zonder het nodige resultaat gebleven: "J'ai deja eu l'honneur de vous écrire à ce sujet, mais il paroit que vos ordres ne s'exécutent pas dans toutes les paroisses".

gens al in sommige kerken had aangeboden om er te blijven bidden. Hij kreeg dan meestal wel de toelating van de pastoor om in het kerkgebouw achter te blijven zonder de aanwezigheid van andere gelovigen.

Die mogelijke dief was ongeveer 40 jaar oud, had kastanjebruin haar, een niet opvallende neus en mond en droeg een lange rode mantel. Bovendien was hij vergezeld van een jongen van 15 jaar, gekleed in groen fluweel.

Ondanks het signalement bleven beide diefstallen wellicht onopgehelderd. De kerk van Vloerzegem bezit naast een kelk uit 1729 (Mons) momenteel nog slechts een ciborie uit de 1ste helft van de 19de eeuw. Tot de kerkschat van Smetlede behoren nu twee cibories die geenszins ouder zijn dan 1810: de oudste draagt de merktekens van het Koninkrijk België (1831-1868), de tweede is een neo-gotisch kunstwerk uit ca. 1900 (5).

Marcel Cock
Pijlekaart 103
9506 Schendelbeke

(5) Over de cultusobjecten van de kerk van Vloerzegem G. DUVERGER - C. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERCKHOVE, *Provincie Oost-Vlaanderen. Kanton Geraardsbergen (Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen)*, Brussel, 1975, p. 33. Het fotorepertorium geeft voor de kerk van Smetlede geen cibories aan (H. VERSCHRAEGEN,, *Provincie Oost-Vlaanderen. Kanton Wetteren (Fotorepertorium...)*, Brussel, 1978, p. 29. De gegevens over de beide cibories van Smetlede werden ons welwillend meegedeeld door de heer L. Robijns.
Ook hier bevat het pastoraal archief geen gegevens over de diefstal. De archiefbundel van Smetlede in het Bisdomarchief te Gent bevat evenmin aanwijzingen over de roof.

AANVULLINGEN OP HET MONASTICON BELGE BETREFFENDE DE KARTUIS VAN SINT-MARTENS-LIERDE

J.DE GRAUWE

Kort na het verschijnen van mijn historische notitie over de kartuis Sint-Martens-Bos te Sint-Martens-Lierde in *Monasticon Belge*, t. VII, Province de Flandre Orientale, cinquième volume, 1989, kreeg ik een brief van de heer Geert van Bockstaele waarin hij mij een aantal gefundeerde opmerkingen maakte i.v.m. die notitie. Ik ben hem hiervoor dankbaar, want dat laat mij toe hier enkele aanvullingen te brengen bij mijn bijdrage in *Monasticon Belge*. Een van de belangrijkste redenen van de onvolledigheid van mijn werk is gelegen in het feit dat ik strikt rekening diende te houden met de beperkingen die de directie van het Monasticon Belge me oplegde. Bovendien is de tekst opgesteld tussen 1968 en 1974 en die is ongewijzigd gedurende bijna zestien jaar bij Monasticon Belge blijven liggen.

Een eerste opmerking betreft wat ik schreef over Sanderus, namelijk dat zijn plan uit de *Flandria Illustrata* "de pure fantasie" was. Deze tekening komt helemaal niet overeen met wat in de achttiende eeuw bestond en afgebeeld is op het plan nr. 655 B uit het Algemeen Rijksarchief Brussel. Dit komt omdat bij de verbouwing van de kerk in 1722-23 deze anders georiënteerd werd (zie hierover het belangwekkend artikel van E. Dhanens). We moeten onze bewering derhalve nuanceren. De grondvorm van een kartuizerklooster is overal identiek: een klein claustrum met de gemeenschapsgebouwen en een groot claustrum met de cellen van de monniken. Sanderus had derhalve geen moeite om het grondplan te tekenen. Hij heeft ook enigszins rekening gehouden met de realiteit van het klooster zoals het was in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Zijn tekening is dus niet zo fantasierijk en uit de lucht gegrepen zoals we eerder vermoedden. In de pastorie hangt een schilderij dat de kartuis voorstelt. In vergelijking met Sanderus en met het plan nr. 655 B, staat dit schilderij veel dichter bij laatstgenoemd plan en veraf van wat Sanderus tekende. Ook dat heeft ons misleid.

Een tweede opmerking betreft de bewaarplaats van de zegels. Deze bevinden zich sinds nagenoeg een eeuw in het ARA (Brussel) en niet meer in het oude Hallepoortmuseum, zoals ik verkeerdelijk schreef.

Voor de archivalia zijn de volgende aanvullingen, ons door de heer Van Bockstaele aangebracht, heel nuttig:

- In het *Algemeen Rijksarchief* te Brussel vinden we in de *Rekenkamers* de nummers 1036-1040 en 46470 met betrekking tot patentbrieven en de goederen van de kartuizers van Sint-Martens-Bos. Bij de *Kaarten*

en Plannen zijn de nrs. 655 en 1887 van belang. In de *Raad van Financiën* moeten we ook de nrs. 2637, 8056 en 8371 vermelden. Het archief van de *Geheime Raad* (Spaanse periode) heeft in doos 1120, nr. 122, zes documenten (1587-1649) en in doos 1179, nr. 891, één document uit 1602. In de *Koninklijke Regeringsraad* dienen ook de nrs. 1451 en 1565 vermeld te worden.
- In het *Seminariearchief* te Gent zijn vier charter uit de vijftiende eeuw aanwezig.

De bibliografie moet met volgende werken worden aangevuld:

C. DE BACKER, *De apotekers van de kartuize Sint-Martens-Bosch bij Geraardsbergen*, in *Farmaceutisch Tijdschrift voor België*, 54, 1977, p. 181-184.
de GHELLINCK d'ELSEGHEM, *Chartes et documents concernant la Famille van Vaernewyck*, 1, Gent, 1899.
de GHELLINCK VAERNEWYCK, *Histoire généalogique des Ghellinck 1269-1964*, (Tradition et Vie), Brussel, 1964.
J. DE GRAUWE, *Historia Cartusiana Belgica*, in *Analecta Cartusiana*, nr 51, Salzburg, 1985, p. 83-102. Hierin zijn gegevens medegedeeld die niet in het *Monasticon Belge* voorkomen.
C. DE VOS, *De geschiedenis van de kartuizers*, in *De Kartuizers in Sint-Martens-Lierde. Waarheid en Fiktie*, Lierde, 1987 (uitgave Radio Delta), p. 6-47. In dit boek wordt o.m. verwezen naar D. PIENS, *Korte historische schets van de kartuizerkerk van Sint-Martens-Bos*, (onuitgegeven artikel), 1983 en G. VAN HUFFEL, *De kartuize te Sint-Martens-Lierde*, in *De Lierdebode*, 1975-1982.
C. DE VOS, *Het roemloze einde van de kartuizerpriorij te Sint-Martens-Lierde*, in *Het Land van Aalst*, 41, 1989, p. 179-194.
E. DHANENS, *Aantekeningen betreffende de restauratie van de kerk van Sint-Martens-Lierde*, in *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, 23, 1973-75, p. 213-222.
V. GAUBLOMME, *De Lieve-Vrouwkapel in de Kartuizerkerk van Sint-Martens-Lierde en de aflatenbrief van 1374*, in *Kapel en Beeld*, 25, 1973.
Inventaire des Archives du château d'Elseghem, I, *Le Chartrier des Ghellinck*, Oudenaarde, 1919.
A.E. PIL, *Humanistica cartusiana. Levinus Ammonius als vertaler van Chrysostomus' sermoen 'De Providentia Dei et Fato'*, in *Sacris Erudiri*, 26, 1983, p. 275-310.
H. VAN DEN BOSSCHE, *Het poortgebouw en gastenkwartier van het voormalig Kartuizerklooster te Lierde (Sint-Martens-Lierde)*, in *Monumenten en Landschappen*, 8, 1989, nr. 2, p. 3-4.
R. VAN DER LINDEN, *Sint-Martens-Lierde bezat...de enige 'Kartuize' van Oost-Vlaanderen*, in *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, 22, 1973, p. 65-67.

Jan De Grauwe
Borrestraat 7
9070 Destelbergen

AANTEKENINGEN OVER HET O.-L.-VROUW-HOSPITAAL VAN NINOVE (16de - 18de E.)

J. DE KEMPENEER

Zoals alle middeleeuwse steden ten onzent bezat Ninove zijn hospitaal, toegewijd aan O.-L.-Vrouw. De stichting, in 1268, wordt toegeschreven aan Maria van Perwez, vrouwe van Ninove. Het doel van de instelling bestond aanvankelijk uit het verzorgen van zieken en het herbergen van doortrekkende lieden, de zgn. "passanten" en pelgrims. Daarom kwam het ook tot stand in de Burchtstraat, waar het vrij drukke verkeer vanuit Brussel in de richting Oudenaarde, Kortrijk en Frankrijk voorbij trok.

Onder enkele voorname weldoeners van het hospitaal werd steeds de gedachtenis in ere gehouden van ridder Jan van Liedekerke, heer van *den Egene* (Neigem) (1). In 1277 schonk Maria van Perwez ook het lepelrecht aan de liefdadige instelling, waarbij uit elke zak graan die op de markt werd verkocht, het hospitaal een maat graan mocht scheppen. Aanvankelijk stond het onder het geestelijk gezag van de bisschop van Kamerijk (2) en werd het door zusters en broeders bediend. Het patronaatsrecht van de kapelanie van het hospitaal kwam de abt van de plaatselijke Norbertijnenabdij toe in zijn hoedanigheid van *pastor primitivus* van de stad, zodat hij ook het begevingsrecht van de kapelanie van het hospitaal uitoefende (3).

1. De statuten (1609)

De oudste statuten, uit het stichtingsjaar, werden in 1609 wegens de geëvolueerde tijdsomstandigheden en door het feit dat er geen broeders meer waren, gewijzigd en aangepast door mgr. Matthias Hovius, aartsbisschop van Mechelen (zie bijlage 1). Het zijn deze statuten die door de zusters, naast de regel van de H. Augustinus, werden gevolgd. Dit had tot gevolg dat ze zich meer gingen toeleggen op de verzorging van doortrekkende lieden en scholieren. Bij gebrek aan belangrijke bewijsstukken zoals rekeningen, memorieboek, enz., kunnen we slechts enkele fragmentaire bijzonderheden mededelen.

De hospitaalzusters behoorden tot geen orde of congregatie, zodat ze, evenals de gasthuizen van de naburige steden, een zelfstandige gemeenschap vormden. De pastoor van Ninove - een premonstraten-

(1) C. VAN GESTEL, *Historia sacra et profana archiepiscopatus Mechliensis*, 1725, p. 203.

(2) Ninove behoorde tot 1559 tot het bisdom Kamerijk. Toen ging het bij de oprichting van het aartsbisdom Mechelen naar dit diocees over, om tenslotte na het Concordaat van 1801 bij het bisdom Gent geïncorporeerd te worden.

(3) De beginperiode van het hospitaal wordt behandeld door H. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, II, Ninove, 1959, p. 67-72.

zer van de abdij aldaar - oefende er de gewone jurisdictie uit onder toezicht van de landdeken. Het was meestal die laatste, die namens de bisschop de verkiezing van een overste moest voorzitten en haar aanstellen, de nieuwe kandidaten ondervroeg en over hun geschiktheid oordeelde.

Aan het hoofd van de hospitaalzusters stond de overste. Deze komt onder verschillende benamingen voor nl. *mater* (moeder) of *rectrix* (bestuurster), overste, *vrauwe*, priores of *prieuse*. Deze laatste titel was doorgaans in de 18de eeuw gebruikt, zoals men de overste ook noemde in de hospitalen van de naburige steden.

Als oversten vonden we toevallig vermeld Joanna Brans, Clara Soetincx, (vanaf 1556), Joanna Casens (+ 1636), Geertruid de Clippele (1672), Maria De Pelseneer, (1720), Theresia Thienpont (1751), Carolina Freysers (+ 1771), Augustina Ravets (1771) en Theresia de Merbeeck (1792).

2. De verkiezing van een overste (1556)

Ten gevolge van het overlijden van zuster Joanna Brans *mater seu rectrix* (moeder ofte bestuurster) van het Ninoofse hospitaal, moest er in 1556 een verkiezing onder de zusters plaatsvinden om in haar vervanging te voorzien. De vicarissen-generaal van Kamerijk - sede vacante wegens de dood van bisschop Robert de Croy - hadden Remigius Drutius, officiaal van Kamerijk residerend te Brussel aangeduid om op 19 oktober van voormeld jaar de verkiezing voor te zitten. Hij was vergezeld van Gerardus de Pauw, zegelhouder van het bisdom, Judocus Vonck, deken van Geraardsbergen en Joannes Beeckman, biechtvader van het hospitaal. De zustergemeenschap bestond uit de zusters Beatrijs van Belle, Joanna Baerts, Clara Soetincx, Anna Wasteels, Joanna Baillius en Christina Sconincx. Als nieuwe overste werd Clara Soetincx verkozen en aangesteld. Op 7 november nadien werd zij officieel door het vicariaat bekrachtigd (4).

3. Overlast van inkwartieringen (1659)

Ten tijde van oorlog werden er in Ninove meermaals troepen ingekwartierd. De strategische ligging van de stad bracht dit mee, langs een drukke verkeersweg en in een vruchtbare landstreek waar men gemakkelijk kon foerageren. Het is dan ook geenszins te verwonderen dat de dagboeken van de Ninoofse abten menigmaal het relaas geven van die oorlogsfeiten. Zoals overal waren de burgers bevreesd voor soldaten die ze niet kenden. Er werd herhaaldelijk gepoogd dat soldatenvolk naar het hospitaal te verwijzen. Dit gebeurde ook in 1659, wan-

(4) GENT, R(IJKS)A(RCHIEF), *Bisdom*, M 191.

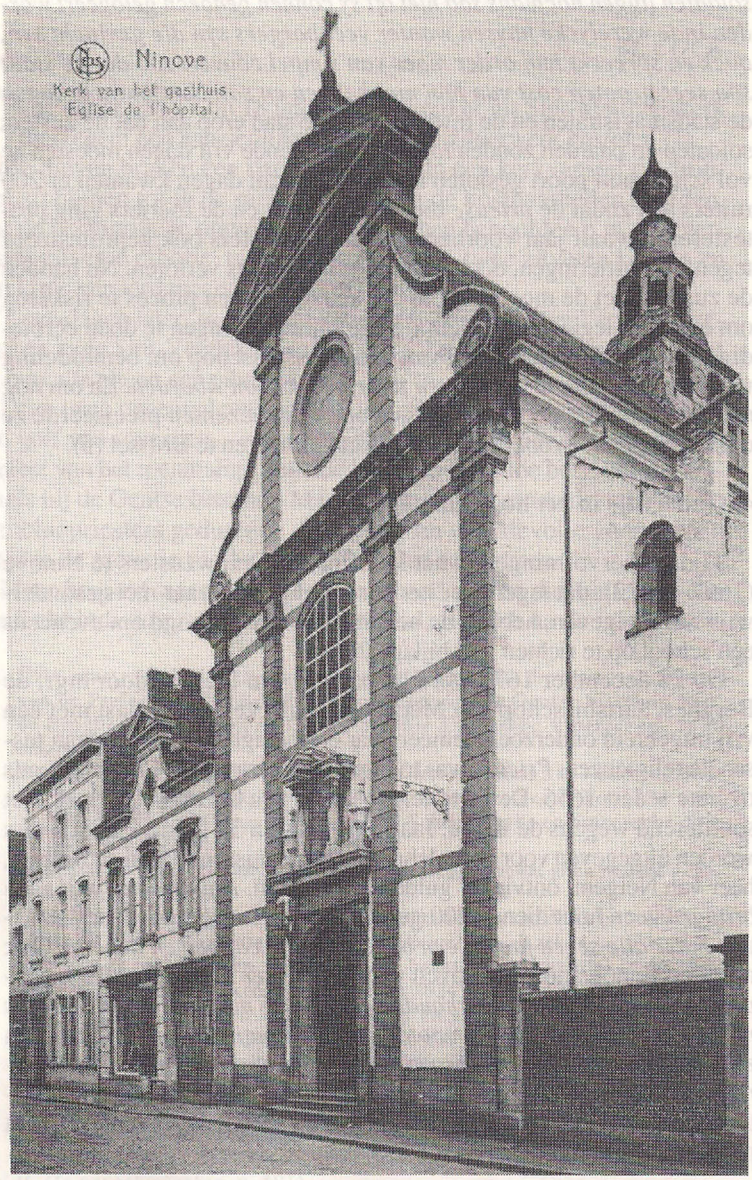

Hospitaalkerk: Toen nog met kruis en torentje (ca. 1930)

neer we uit een schrijven van de *vrauwe* (overste), zuster Geertruid, aan de aartsbisschop, mgr. Creusen, vernemen *datter te Ninove veel soldaten liggen nochtans soo niet oft sy connen genoech gelogeert worden inde werelycke huysen wanter veel borgers syn die gevlucht syn, oock en spreeckt hun order maer van simpel couvert soo dat de stadt soo seer grooten cost van hun niet hebben en sal.* Niettemin drongen de stadsmagistraten en de inwoners van de stad erop aan dat de zusters soldaten en paarden zouden *logeren*. Gedurende vijf dagen moesten ze vol schrik hun poort gesloten houden. Na acht dagen kwamen er 200 ruiters aan zodat de *prieuse* bij de magistraat en de foeriers ging protesteren. Twaalf jaar voorheen hadden de zusters ook geprotesteerd tegen inkwartieringen, doch ze hadden het proces verloren. Nu hadden de zusters niet de mogelijkheid om andermaal een proces te riskeren om hun privilegie van vrijstelling van inkwartieringen te doen eerbiedigen. Daarom smeekte de overste de aartsbisschop om bemiddeling *want ten is te Ninove geen leven meer met schoon woorden*. En om nog meer medelijden bij de aartsbisschop in te boezemen preciseerde ze dat ze hem *door groot perykel* was gaan opzoeken te Brussel (5).

4. Onderwijs in het hospitaal (1672)

Tijdens hervormingen in het klooster der Grauwzusters te Ninove (1667 - 1672), dat tegenover het hospitaal lag en waar meisjesonderwijs werd gegeven, hebben de hospitaalzusters gepoogd om eveneens een school op te richten (zie bijlage 2) (6).

Op 23 december 1672 werd de pastoor van Idegem door mgr. de Berghes, aartsbisschop van Mechelen, in dit verband gelast met een vrij uitgebreid onderzoek, temeer daar er onenigheid was ontstaan tussen de religieuzen. *Prieuse* was toen zuster Geertruid de Clippele, reeds overste sedert 1656. De materiële toestand van het hospitaal leek niet schitterend wegens de lasten. Jaarlijks moesten 32 gulden, 16 stuivers worden uitgegeven voor het celebreren van de missen. Baron de Boussu, heer van Neigem, ontving 7 gulden aan cijnzen. Aan licht en wijn, aan *braugraen* en hout diende 200 gulden te worden besteed, daar de zusters *maer alle seven jaeren een bunder bos te cappen en hebben*. Ook moesten ze nog andere uitgaven verrichten, *hier by een vervallen cappelle ende huysinghe onderhouden ende arme menschen van Mertens misse tot vastelavent haut en potagie uut obligatie geven*. Ook dienden ze voor het onderhoud te zorgen van zeven religieusen *in alle manieren ende koy meysen*. Op de meers achter het hospitaal hielden de zusters zes koeien, maar *den graen lepel* in de stadshalle of markt bracht niet meer voldoende op.

(5) GENT, RA, M 193.
(6) Over de grauwzusters en hun onderwijs zie M. COCK, *Het 'Susterhuys'. 150 jaar kongregatie van de Zusters der Heilige Harten te Ninove, 1836 - 1986*, Ninove, 1986, p. 25 - 27 en 48 - 49.

Uit de ondervraging van de zusters vernemen we dat zuster Margareta Vander Stricht akkoord zou gaan met het openen van een school "*mits het kan geschieden sonder groote incommoditeyt daar de religieusen geene groote occupatie hebben.* Zuster Clara Jacobs schikte zich naar de wens van haar overste *midts den grooten noodt van het huys ende sy anders geenen trafyck en moghen doen.* Bovendien bood ze zich aan *om de kinders t'instrueren ende te doen haer uyterste devoiren.* Zij achtte de plaats voldoende geschikt zonder dat het de zusters zou kunnen storen. Zuster Joanna Cools vond het oprichten van een school niet geraadzaam. Zij beweerde dat de overste nieuwigheden wou inbrengen, waardoor zij het huis in ruime mate verwaarloosde o.a. door haar gebrekkig bestuur. Ze liet de nodige herstellingen niet verrichten, daar waar de gebouwen in staat van verval verkeerden. Zij had *vóór den quaden tydt* een lening aangegaan zonder kennis van haar medezusters. Zuster Anna Maria Luycx beweerde dat er geen voldoende geschikte plaats voor een school zou kunnen ingericht worden en dat het in voorkomend geval een zware last zou veroorzaken.

Pastoor Huaert, die de zusters ondervroeg, benadrukte dat de zusters geen koorgebed hadden, doch slechts vanaf het feest van St.-Maarten meer bezig zijn. De plaats scheen hem niet ruim genoeg, tenzij de zusters de ruimte zouden willen afstaan, waar ze gewoon zijn te werken en zich in een ander deel van het gebouw zouden willen begeven.

Uit een schrijven in datzelfde jaar gericht aan mgr. de Precipiano door zuster Geertruid *onweerdich vrauwe* van het hospitaal blijkt dat zuster Joanna Casens, de vorige *prieuse* die in 1636 overleed, reeds drie *knechtiens inden cost* had genomen, van tien of elf jaren oud. In die tijd noemde men die kostgangertjes *tafeliers*. Over de verdere lotgevallen van het schooltje vernemen we verder niets meer.

5. Een plechtige professie (1686)

Zoals wij het reeds vermeldden bezat de abt van Ninove het patronaatsrecht in de ganse stad. In zijn dagboek liet prelaat Ferdinand de Moor dan ook niet na te vermelden dat hij op 22 april 1686 in de hospitaalkapel de professie bijwoonde van zuster Elisabeth. Hoewel de plechtige mis, naar toemalig gebruik, door de deken van Geraardsbergen werd gecelebreerd met diaken en subdiaken, was het de abt die vóór het Evangelie, de wierook zegende. Deze interferentie is kenmerkend voor een periode waar men rekening te houden had met privilegies (7).

6. Het lepelrecht (1697 en 1721)

Het in 1277 geschonken lepelrecht door Maria van Perwez, vrouwe

(7) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, 6.

van Ninove, bezorgde aan het hospitaal een goed deel van zijn inkomsten doch mettertijd geraakte het steeds meer betwist. Vooral de Norbertijnenabdij van Ninove die in de streek meerdere hoeven bezat en er bijgevolg, behalve de pachtgelden, ook nog renten, cijnzen en tienden aan haar pachters moest vragen, zat met dat lepelrecht voortdurend verveeld. In een brief aan de aartsbisschop van Mechelen, mgr. de Precipiano, maakte de prelaat van de abdij, Ferdinand de Moor, op 26 maart 1697, zijn bittere klacht bekend omdat het lepelrecht een te drukkende last was op de door de abdij zelve gewonnen granen. Hij achtte het ook in tegenstrijd met de aan de abdij verleende privilegies, waarbij vorsten en edele grondheren haar hadden vrijgesteld van lasten zowel te land als ter zee (8).

Op 16 januari 1721 noteerde prelaat Ferdinand Vander Haeghen in zijn dagboek dat hij uiteindelijk een overeenkomst kon sluiten met de rentmeester van het hospitaal nopens het lepelrecht (9). Gedurende een termijn van dertig jaren zal de abdij jaarlijks 3 gulden betalen als vergoeding voor dit tijdelijk verzaakte recht. Reeds in 1719, tijdens een visitatie had de aartsbisschop, kardinaal d'Alsace de Boussu, verboden *dat de religieusen op de merckt den lepel van t'graen haelen maer dat sy dat door de kneght of t'meyssen soude doen.* De visitatie preciseert dat de pastoor van Ninove de gewone biechtvader van de zusters is, maar de prior van de abdij, E.H. Vasteravonts, was door de aartsbisschop als *extraordinarius* aangesteld. De communauteit bestond toen uit de *prieuse*, zuster Catharina de Breemaecker, 84 jaar oud, en haar medezusters Anna De Boeck, Elisabeth van Negen, Antonia Triest, Carolina Huwaert, Maria Agnes de Bruyn, Maria Theresia Thienpont (10).

7. Een toevallige bedienaar (1752)

Op 30 augustus 1752 lieten de *vrouw prieuse* en de religieuzen aan kardinaal d'Alsace de Boussu weten dat zij belast waren met verscheidene fundaties (missen) die ze, bij gebrek aan priesters, niet konden gecelebreerd krijgen. Nu hadden ze de gelegenheid over een priester te beschikken nl. een monnik uit de Cisterciënzerabdij van Nizelles (Wauthier-Braine, bij Halle), indien de aartsbisschop zijn toestemming wou verlenen (11).

Deze ging volgaarne op het verzoek in omdat de deken T. Perlo hem zeer gunstig had geadviseerd. Uit zijn verslag vernemen we o.a. dat "*Mynheer Bernardus De Kinder prior gheweest zynde in d'abdye van Nizelle den tyt van 25 jaeren ende nu in den ouderdom is van 62 jae-*

(8) GENT, RA, *Bisdom*, M 193, nr. 17.
(9) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, 6.
(10) GENT, RA, *Bisdom*, M 17.
(11) MECHELEN, A(ARTSBISSCHOPPELIJK) A(RCHIEF), *Miscellanea*, reg. 50.

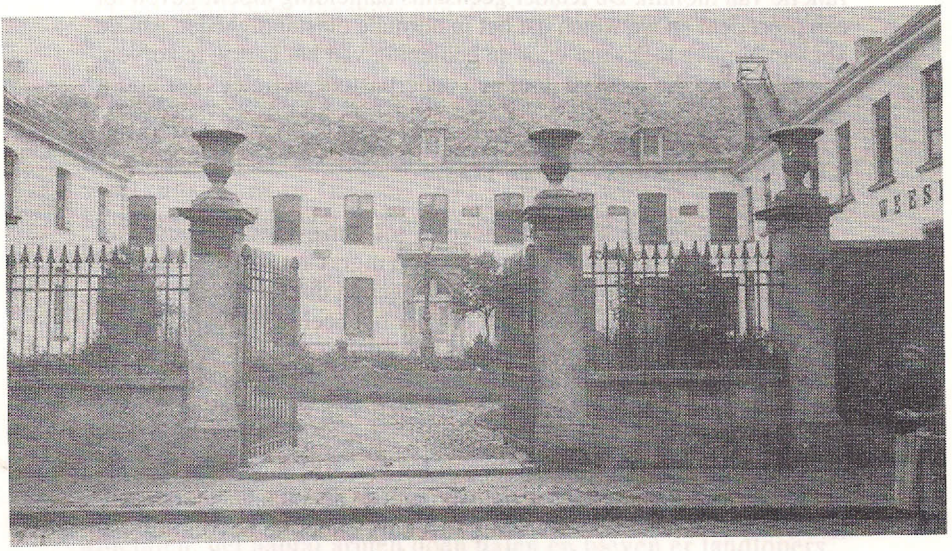

Voormalige Hospitaalgebouwen: zicht op de monumentale binnenkoer (ca. 1904.)
(Foto: Documentatiecentrum De Mont, Ninove)

ren, den welcken in 't hospitael te Ninoven daghelyckx is misse doende en exonereert de fondatien van aldaer ende eenen man is van stille en ghestichtige manieren ende van een exemplair leven, alsoo ick nu verscheyde rysen hebbe bemerckt, heeft syn quaertier bestaende in 2 plaetsen buyten het enclo van het clooster, op de suydtzyde tusschen het clooster ende de stallen, dat quartier 2 vensters naer den hof ende synen uytganck op het plaeyn ofte bascour (12).

Deze gegevens zijn interessant omdat ze ons enkele details bezorgen over de schikking van het toenmalige "klooster" van het hospitaal, dat enkele jaren later, na de bouw van het nieuwe kerkje, verbouwd werd. Het is niet bekend hoelang die monnik dienst deed, maar hij schijnt niet door een residerende priester opgevolgd te zijn. In zijn toestemmingsbrief had de aartsbisschop immers formeel benadrukt dat de functie van monnik De Kinder geenszins aanleiding mocht geven tot een precedent en we weten dat het in normale omstandigheden aan de abt van Ninove toekwam voor de bediening van het kerkje te zorgen, een bediening die meestal door een onderpastoor, religieus der abdij, geschiedde.

8.Bijzondere devoties (1657 en 1723)

In de hospitaalkerk was de devotie tot Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel in ere want aartsbisschop mgr. Creusen verleende in 1657 een aflaat van 40 dagen aan al diegenen die op zaterdagen en feestdagen de kapel bezochten en er vóór het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Scherpenheuvel hun devoties deden.

Ook de H. Apollonia, maagd en martelares, patrones tegen de tandpijn, werd er buitengewoon vereerd. Haar relieken werden in 1691 door mgr. de Precipiano goedgekeurd en op 12 november 1723 verleende kardinaal d'Alsace de Boussu, een aflaat van 100 dagen aan hen die jaarlijks op 9 februari, feest van de heilige, de hospitaalkapel bezochten. Sindsdien bleef deze verering levendig onder de bevolking. Nu nog staat het mooie beeld van de heilige in een nis boven de ingangsdeur van de kerk.

9. De nieuwe hospitaalkerk (1751-1763)

Reeds begin 1751 werd, wegens de allang in ellendige toestand verkerende kerk, ernstig gedacht aan een nieuw kerkgebouw. In een rekwest van 1 mei van dat jaar had de *prieuse*, zuster Theresia Thienpont, *het model van den gevel* aan de aartsbisschoppelijke goedkeuring voorgelegd. De zusters verlangden zeker een mooie kerk, want ze hadden het plan toevertrouwd aan een ingenieur-architect, wiens naam echter niet bekend bleef (zie bijlage 3).

(12) GENT, RA, *Bisdom*, M 25.

In een volgend rekwest tot kardinaal d'Alsace de Boussu van hetzelfde jaar werd nogmaals de zaak bepleit door de *prieuse* en haar medezusters Maria de Bruyne, Catharina de Pape, Carolina Freysers, Joanna Van den Bremt en Augustina Ravets. Ze gaven te kennen *dat onse kercke in seer slechten staet is ende daer aenne veel nootsaeckelycke reparatien souden moeten gedaen worden. Daer toe wy hebben geroepen ende geconsulteert eenen experten ingenieur oft architect den welcken naer exactelyck de selve kercke geviseert te hebben heeft verclaert dat daer aenne geene reparatien en connen gedaen worden mits de mueren der selve kercke geheel verrot syn ende den gevel in perykel is van te succomberen ende in te vallen.*

Ze vroegen eveneens aan de aartsbisschop de toelating, tot het plaatsen van een voorlopig altaar in een van de binnenvertrekken van het hospitaal wanneer de kerk zou afgebroken worden en totdat de nieuwe er zou staan.

En verder preciseerden ze dat, in de hoop van *een aalmoes* te bekomen onder vorm van enkele bomen voor het dakgebinte, ze zich ook gericht hadden tot de proost van de abdij van Affligem die grote bossen bezat. Doch deze monnik had hen geantwoord dat hun wens niet kon worden ingewilligd zonder de toestemming van de aartsbisschop (tevens abt van Affligem), hij verklaarde zich bereid zoveel bomen te geven als het Zijne Eminentie believen zou.

De aartsbisschop gaf toelating tot sloping van de oude kerk, maar de nieuwe moest op dezelfde plaats worden opgericht. De materialen afkomstig van de oude kerk moesten worden verkocht *ten meesten profyte ofte tot het opbouwen der nieuwe* volgens het oordeel van de experten en mits van alle uitgaven rekening te geven aan de landdeken. Meteen kregen de zusters ook toelating voor het gewenste verplaatsbare altaar (13).

Spijts onze navorsingen konden wij geen inlichtingen vinden over de bouwfasen van de kerk. Bij ontstentenis van rekeningen kunnen we alleen maar veronderstellen dat het bedehuis voltooid werd in 1763, datum die gebeiteld staat in de arduinen deuromlijsting van de voorgevel. Op 13 februari van dat jaar gaf kardinaal de Franckenberg opdracht aan de deken van Geraardsbergen, J.B. Bertrand, om de kerk *noviter constructam* (nieuw gebouwd) te wijden (14).

10. Opbouw van een nieuw hospitaal (1775)

De prieuse Augustina Ravets en haar medezusters Joanna van den Bremt, Theresia de Meerbeek, Carolina Standaert, Maria J. de Smedt, Francisca A. Duwez en Constantia de Clippele verklaren in 1775 dat het oude hospitaalgebouw, dat dreigt in te storten, door minstens veertig schoren wordt gestut en dat de deken dit ook had bemerkt. De her-

(13) MECHELEN, AA, *Miscellanea*, reg. 50.
(14) Ibidem, reg. 52, f° 123.

stellingswerken volgens het plan en schatting van broeder Philippe (Gobert), augustijn van het klooster van Edingen, die ze *maître expert* noemen, zal minstens 10.000 gulden kosten (15). Derhalve vragen zij dan ook aan de aartsbisschop de toelating om te mogen overgaan tot de lening van dit bedrag. Ingaande eveneens op een gunstig advies van de deken, verleende mgr. de Franckenberg op 5 oktober 1775 zijn toestemming, mits de lening zou worden aangegaan tegen de laagste intrest. Ook zullen de zusters de rekening der werken moeten voorleggen aan de deken en het kapitaal zal zodra mogelijk moeten worden terugbetaald (16).

11. Nogmaals het lepelrecht (1780)

Vanwege het stadsbestuur onder burgemeester J.F. van Asbroeck die absoluut voorstander was van de afschaffing van de hospitaalzusters, moesten deze zich aan tegenwerking verwachten. In 1780 geraakten ze andermaal in een hevig konflikt nopens het lepelrecht, zodat ze zich op 27 mei tot hun hoge beschermheer, kardinaal de Franckenberg, richtten. Ze vroegen toelating om hun privilegie te mogen verdedigen voor de Raad van Vlaanderen. Reeds op 3 juni gaf hij zijn toestemming. Het advies van de rechtsgeleerden luidde *ghesien by d'onderschreven geconsulteerde differente lettragien ende documenten relatief tot een reght en privilegie competerende aen de vrouw prieuse ende religieusen binnen de stadt Ninove genaemt het lepelreght bestaende in het hebben ende profiteren seker deel van alle soorten van graenen ende saeden de welcke binnen het voorseyde Ninove soo ter merct gestaepelt als elders op desselfs jurisdictie verkogt ende gelevert worden ende geleth op de vraege daer uyt van wegens de selve vrouw prieuse ende religieusen van het gemelde hospitael gedaen. T'advys is dat het genoeghsaem blyckt uyt de lettragien hier voren gereclameert dat het voornoemde hospitael van Ninove reght heeft ende in possessie is van te profiteren het lepelreght ende dit van immemorialen tyde, als nu by pure nieuwigheyt in dese possessie getroubleert worden door eenige dewelcke feytelyck hunnen graenen transporteren sonder het lepelrecht te laeten heffen, is het voorder advys dat die van het gemelde hospitael gefondeert syn om te agieren in den raede van Vlaenderen ten eynde van in de voorseyde possessie gemaintenaert te worden. Actum t' Aelst 20 meye 1780* (17).

Uiteindelijk werd het lepelrecht afgeschaft bij decreet van de Regering, van 10 april 1782, mits betaling van 5800 gulden aan de hospitaalzusters, bedrag dat moest dienen tot aflossing van het in 1775

(15) Philippe Gobert maakte in 1773 het plan voor de zijbeuken van de Sint-Pauluskerk van Opwijk. Zie R. GEEURINCKX, *De Sint-Pauluskerk van Opwijk*, in *Toeristische Bibliotheek*, juli 1983, nr. 295, p. 2.

(16) MECHELEN, AA, *Registrum alienationum*, 106.

(17) Ibidem, 106.

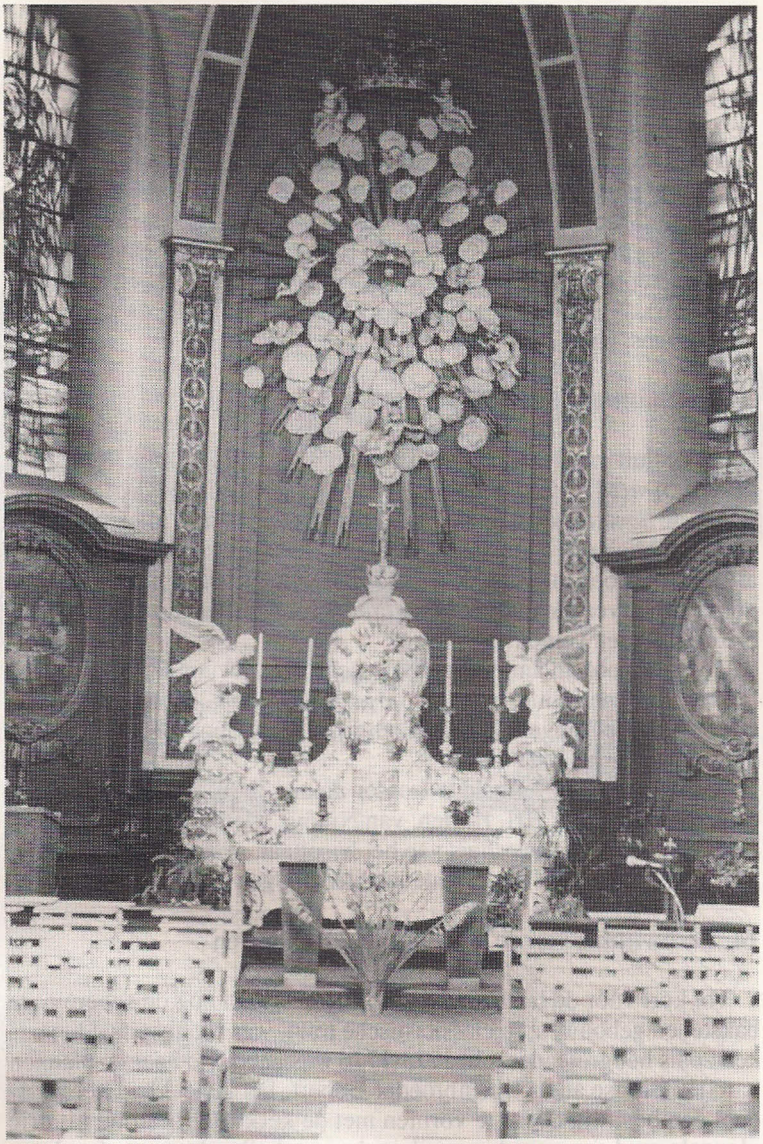

Hospitaalkerk: interieur met zicht op het altaar.

geleende kapitaal voor de nieuwe gebouwen van het hospitaal.

12. Verkiezing van de laatste prieuse (1792)

Op 13 juni 1792 vond er een verkiezing plaats waarbij zuster Theresia de Meerbeek, toen als directrice vermeld, prieuse werd. Zij was al 59 jaar oud en reeds 41 jaar geprofest. Haar medezusters waren: Ursula Van Opdenbosch (dochter van Niklaas en Joanna Catharina Sterck, pachters te Meerbeke), Carolina Standaert, Agnes de Haene (dochter van Jan-Baptist en Anna-Maria van Roost, pachters te Herfelingen), Maria-Josepha Buysse (dochter van Joris, baljuw van Roborst en Joanne De Smet), Augustina Carlier (dochter van Guilliam en Catharina Walraevens, pachters te Herne).

13. Afschaffing van de hospitaalzusters (1797)

Bij besluit van 16 frimaire, jaar V der Franse Republiek, (6 december 1796) werd verklaard dat het actief van de hospitalen deel uitmaakte van de *domaines nationaux*. Door het decreet van 7 fructidor, jaar V der Republiek (24 augustus 1797) werden de religieuze congregaties afgeschaft. Toen moesten de Ninoofse hospitaalzusters hun gebouwen voor immer verlaten. Over hun verdere lotgevallen konden we geen bijzonderheden vernemen.

Zoals het ook in andere steden geschiedde, kwam het hospitaal in het bezit van de Commissie der Burgerlijke Hospitalen, nadien achtereenvolgens vervangen door de Commissie van Openbare Onderstand en het O.C.M.W. van Ninove.

Er dient ook nog vermeld te worden dat, na 1836, jaar van hun stichting, de zusters der HH. Harten, van Ninove, zich verdienstelijk hebben gemaakt in het weeshuis van het hospitaal, waar ze voor de meest verlaten kinderen als een tweede moeder zijn geweest (18).

14. Verdwijning van de oude hospitaalgebouwen

Tot kort vóór de laatste wereldoorlog kon men nog de sobere rode bakstenen gebouwen, in classicistische trant, van het hospitaal bemerken zoals het grotendeels in 1775-1776 was gebouwd naar de plannen van de Edingse augustijnenbroeder Gobert. Dit geheel had het voordeel één bevallig decor te vormen met de kerk. Het bestond uit drie vleugels rond een open binnenplein dat aan de Burchtstraat afgesloten was door een monumentale muur voorzien van meerdere geribde arduinen pilaren met hun siervazen en een schoon hek. Het tuintje in het plein vormde een rustige oase bekeken vanaf de straat. De middengevel van het hospitaal was bovendien nog aanzienlijk verfraaid door een

(18) M. COCK, *o.c.*, p. 189-190.

imponerende sobere deuromlijsting, eveneens in arduinsteen, waarop men in grote letters het opschrift: "Burgerlijk Hospitaal" kon lezen. Langs die deur kwam men in een brede gang waar men, in een nis, een beeldengroep kon bewonderen, voorstellende "Jezus met de Samaritaanse vrouw aan de put van Jacob".

Bij de bouw van het huidige hospitaal vlak vóór de laatste oorlog, werden de gebouwen van het oude hospitaal, behoudens de kerk, gesloopt. Bovendien door het gebruik van gele baksteen voor de nieuwe gebouwen werd de breuk tussen de merkwaardige kerk en het nieuwe hospitaal nog meer zichtbaar.

15. Beschrijving van de huidige hospitaalkerk

Reeds vanaf het begin van de Beverstraat wordt de aandacht gevestigd op het in de verte opdagende fronton van de hospitaalkerk. Doch vanaf de Burchtdam aanschouwd beheerst ze nog opvallender de Burchtstraat.

Het is een sierlijk, goed geproportioneerd gebouw in Lodewijk XV-stijl, van vier traveëen, op rechthoekig grondplan, afgesloten door een drieledige absis. De fel geritmeerde, monumentale voorgevel, ongeveer 10 m breed en 20 m hoog, is in rode baksteen versierd met geribde arduinen pilasters. De stijlvolle deuromlijsting met jaartal 1763 wordt bekroond door een nis met pilaren en siervazen. In de nis prijkt een beeld van de H. Apollonia, patrones tegen de tandpijn. Het slanke gevelfronton wordt geschraagd door voluten en is middenin versierd door een groot oculus (rondvenster), waardoor werd vermeden dat dit betrekkelijk hoog gedeelte er anders te zwaar zou voorgekomen hebben. Het geheel wordt bekroond door een driehoekig fronton waarop destijds nog een kruis stond. Rondom het ganse gebouw loopt een brede kroonlijst waarvan het onderste deel, de zgn. keellijst, bevallig gerond is.

Het leien dak wordt beheerst door een elegant torentje (dakruiter) waarvan geen identiek exemplaar bestaat. Hierdoor alleen reeds vormt het een interessante bezienswaardigheid dat het historische stadsbeeld karakteriseert en bijgevolg met bijzondere aandacht en zorgen verdient te worden gekoesterd, vooral indien men het voor de komende generaties wil bewaren. Het onderste gedeelte van dit torentje, het eigenlijke klokkenhuisje, is vierkantig en aan weerszijden van galmgaten voorzien. Vroeger kon men nog aan de rechterkant, de wijzerplaat bemerken van een uurwerk. Dit gedeelte van het torentje wordt verder nog beheerst door een achthoekig gedeelte voorzien van acht galmgaten dat door een geïncurveerd dak met typische knobbelspits en kruis wordt bekroond (18b).

(18b)Dit torentje bepaalde reeds het stadsbeeld op het einde van de 18de eeuw. Dit is duidelijk te zien op het schilderij van de Ninoofse abdij met achterliggend stadsgezicht. Het schilderij bevindt zich in de Nobertijnerabdij van Averbode. Zie ook *De Premonstatenzerabdij*. van Ninove (1137-1796). Catalogus, Ninove, 1985,p.59

Het kerkinterieur, ong. 20 m diep, valt dadelijk op door de nog betrekkelijk goed bewaarde eigentijdse sfeer. Het houten gemarmerde tombevormige altaar wordt door een draaiend tabernakel beheerst, met aan weerszijden een engel in aanbidding. De achtergrond van de absis vertoont een grote stralenkrans waarin twee engeltjes boven een zinnebeeldige duif (H. Geest) een kroon spannen.

Dit gedeelte is ook nog versierd met een Lodewijk XVI-lambrizering, met aan weerszijden een dubbele deur en schilderijen op doek, uit dezelfde periode, voorstellende "David gespijsd door de hogepriester Achimelech" en "Jezus herkend door de discipelen van Emmaüs". Bovenaan in de gewelfsteen komt het gekroonde monogram "MR" van Maria, patrones van het bedehuis voor.

Het valt ook niet weinig te betreuren dat de kerk al lang aan hoogstdringende restauratiewerken toe is. Dak en kroonlijst verkeren in uiterst erbarmelijke toestand. Het zo bevallige torentje zonder de minste schalie staat er letterlijk als een zeef bij!
In een aloude stad waar nochtans de historische gebouwen betrekkelijk zeldzaam zijn geworden, blijft het bezienswaardige kerkje van het Ninoofse hospitaal een merkwaardig stadsverleden illustreren.

J. De Kempeneer
Ruelenspark 35/110
3001 Leuven-Heverlee

P.S. van de redactie.

De auteur schreef deze bijdrage vanuit zijn bekommernis om het behoud van het Ninoofse bouwkundig erfgoed, waarmee hij zich door zijn vriendschap met wijlen Jozef Moeremans verbonden weet. Intussen is het dakruitertje weggenomen en het dak toegelegd, zodat voortaan regeninslag kan geweerd worden. Hopelijk wordt de kerk van het hospitaal spoedig hersteld, herrijst het torentje opnieuw op het dak en wordt ook aandacht geschonken aan de reïntegratie van de kerkgevel in de straatwand. Zoniet gaat het met de hospitaalkerk dezelfde treurige weg op als met de H.-Geestkapel te Aalst.

Bijlage 1: Statuten van de religieuzen van het hospitaal van Ninove, in 1609 vernieuwd door mgr. Matthias Hovius, aartsbisschop van Mechelen (19)

1. Achtervolghende d'oude ordonnantien en zal dit godstshuys niet meer belast zyn dan met vier religieusen, ten waere dat om haeren ouderdom oft cranckeyt oft om andere wettige redenen den last vanden selven godtshuyse meerder getal waer vereysschende ende verdraghende.
2. Alsser een overste compt te gebreken, soo sal den voors. heere Aertsbisschop doer hem oft synen commis naer het hooren vande voysen van elck eene de religieusen een ander stellen die hy sal bevinden die bequaemste.

(19) GENT, RA, *Bisdom*, 190, nr.

3. Deze overste zal alle die goeden vanden godtshuyse ontfanghen oft doen ontfanghen ende neersticheyt doen om al wel ende profytelyck te administreren, dan en zal haer niet vervoerderen eenige religieuse te ontfanghen oft te doen eenige groote saecke sonder raet van alle de religieusen ende consent vande meestendeel van haerlieden.
4. Men sal seer groot gemerck nemen op de novitien eermen haer ontfanckt ende niet alleen versekert syn van haeren ouderdom, by het heylich Concilie van Trenten vereyst ende dat sy geboren syn van goede catholycke ende degelycke ouders, maer oock dat sy selve van eerlycke ende deughdelycke conversatie syn, niet eigenwys, dan geseghsaem, ootmoedich, vredelyck, sonder schulden ende lichaemelycke gebreck ende tot die religie ende dienst der siecken in alles bequaem.
5. Het ontfanghen ende het cleden vande novitien zal gebeuren met besloten deuren ende sonder vergaderinge van vrienden ende cost van maeltyt en naer behoorelycke examinatie vanden heer Lantdeken ende haerlieden hair en sal niet affgesneden worden voorden tyt van haer professie, alles achtervolghende d'ordonnantien der concilien van Mechelen.
6. Niemant oock en zal haer presenteren tot die professie gecleet met eenighe wereltse cleederen of cieraet dan simpelyck int habyt van haer proef jaer ende novitiaet.
7. Gedurende het proef jaer salmen de novitien neerstelyck onderwysen hoe eerwerdelyck ende met wat devotie zy haer moeten draeghen inde kercke, int gebet ende int lesen van haer getyden, hoe gewillich sy moeten syn in gehoorsaemheyt, hoe lieffelyck tot haer medesusters, hoe goedertieren den armen, hoe vrempt van allen twist, hoe gereet ende ootmoedich om te bekennen haer schult, hoe sorchvuldich om de dingen vanden huyse wel te bewaeren, hoe stil opden dormpter, hoe sober over tafel ende generalyck hoe zy in alles haer moeten draegen ende haer quaede passien vermeesteren, ende daerenboven zalmen haer oock dickmaels voorlesen ende wel indrucken den Regel ende dese statuyten.
8. Het proef jaer te vollen geeynt wesende en die behoorelycke examinatie by den heere lantdeken geschiet synde, ende niet eer, salmen de novitien toelaeten tot die professie indien zy haer in alles wel gedraeghen hebben ende tot die religie ende dienst der siecken bequaem gevonden worden ende zal die professie altyts geschieden inde handen vanden heer Lantdeken oft ander by den voors. heere Aertsbisschop daer toe gecommiteert opde naervolgende forme ende maniere.
9. Ick Suster N.N. gelove Godt almachtich, die Heylighe Maget ende Moeder Godsts Maria, allen Godts Lieven Heylighen, U Eerwerdige vaeder in die plaetse vanden Eerweerdighsten en de Doorluchtichsten Heere Aertsbisschop van Mechelen ende die Eerweerdige vrauwe meerstersse van desen godtshuyse by tyden synde, derven van allen eygendom, eeuwige reynichheyt ende gehoorsaemheyt naer den Regel van St Augustyn ende die statuyten van desen huyse tot inder doot.
10. Die cleederen der religieusen en sullen niet wesen costelyck, noch naer de maniere des werelts, dan naer het out simpel ende geestelyck fatsoen.
11. Aengaende die getyden men zal die dagelycx lesen van Onse Lieve Vrauwe, naer d'usantie van Roome maer die doer ouderdom oft anderssints die niet lesen en cunnen, zullen voor mettenen ende laudes lesen twintichmaels Pater noster ende Ave Maria, voor primen, tertien, sexten, nonen, vesperen ende completen voor elck van dese ses getyden vijffmaels Pater noster ende Ave

Maria.
12. Als eenige vande religieusen compt vuyt dese werelt te scheyden, zoo salmen voer haer ziele lesen vesperen, mettenen met negen lessen ende laudes vande overleden oft daer voren dertichmaels Pater noster ende Ave Maria.
13. Desgelyckx op Alderzielen dach salmen lesen het voors. officie der overledenen met negen lessen oft daer voer dertichmaels Pater noster ende Ave Maria.
14. Daerenboven int beginsel van elcke maent ten behoeve vande overste salmen lesen de voors. vesperen, mettenen met dry lessen ende laudes, voer die fundateurs, weldoeners ende religieusen die overleden syn oft daervoeren twintichmaels Pater noster ende Ave Maria.
15. Alle maenden ten minsten eens achtervolgende t'gebot vant heylich Concilie van Trenten, sullen alle de Religieusen te biechten ende ten heylige Sacramenten gaen ende op die daegen alsmen ten heylighe Sacramente geweest is en salmen niet spreken met eenige persoonen van buytens huyse ten waere dat den noot dat vereyste.
16. Tweemaels t'sjaers te weten int eerste vande vasten ende in September sal eeniegelycke haer biechte spreken aen eenen extraordinaris biechtvader die by den heer Lantdeken haer zal worden gestelt oft gesonden.
17. Eeniegelyck soo lieff als zy heeft haer salicheyt sal haer wachten van allen eyghentheyt zoo wel in cleyne als in groote dingen, niet hebbende dan met wete ende wille der overste.
18. Niemant en zal eenige daeghen, uren oft tyt inde weke wercken voer haer eygen profyt om haer selven te versien van alderley hantwerck sal gemeyn syn ende altyts commen in de handt van mevrouwe om daermede ende anderssints te besorghen de nootdrufticheyt van elcke religieuse, zoo wel in gesontheyt als in sieckte, naer den noot van eeneigenlycke ende naer de macht ende staet vanden huyse.
19. Desgelycx indien aen eenige religieusen gegeven oft gelaeten worden eenige pensioenen oft lyffrenten tot haer onderhout, die zullen by mevrouwe alleene ontfangen ende geemployeert worden tot nootsaeckelyck onderhoudt vande selfste religieusen ende het overschotsel tot andere nootsaeckelyckheden vanden huyse alsoo het mevrouwe believen zal.
20. Niemant en sal gaen uyteten sonder medesuster, jae oock anders niet gaen buyten den convente achtervolghende den regel alst doendelyck is.
21. Item niemant en sal in eenige besloten oft suspecte plaetse oft int doncker alleene syn sonder medesuster met eenich ongelyck persoon, tsy geestelyck oft werelyck, op pene van swaere correctie.
22. Men sal die maelteyt houden altyts ten gesetter uren, soo wel tsavonts als tsonnens ende lesen die Benedicite ende gratie al staende ende gedurende de maelteyt altyts wat goets lesen ter discretien van mevrauwe.
23. Inden advent ende alle vrydaegen des jaers salmen vasten, uytgenomen den eersten vrydach naer Paesschen ende als Kersmisse compt op eenen vrydach, ende inden vasten van vierthich daeghen salmen oock molcken derven ende alle woensdach des jaers vleesch ende opden goeden vrydach ende onse liever vrouwen avont thalff oost, vasten te birre oft met cleyn bier ende te broode waerinne om sieckte, ouderdom oft andere redelycke saecken, d'overste sal mogen dispenseren naer haer discretien.
24. Alle weke salmen houden capittel alwaer Mevrouwe sal lesen oft doen lesen een capittel oft twee vanden Regel ende voorts vermaenen ende straffen tgene dat van noode sal seyn.

25. Niemant en sal int capittel spreken ten sy om te beleyden haer eygen schult oft om tantwoorden op het tgene d'overste vraeght oft by sonderlingen oerloff vande selfste overste.
26. Het silentie en zalmen niet alleen houden int capittel, soo het geseyt is, maer oock altyts opden dormpter ende van naer de completten smorgens naer de primen ende geduerende het geles onder maelteyt waerinne nochtans mevrouwe om noot van sieckten, gasten oft andere redelycke saecke sal moegen dispenseren naer haer discretie.
27. Niemant en sal aen eenigen persoon van buytens huys ten sy aen haer geestelyck overste ontdecken oft te kennen geven eenigh gebreck oft misdaet van haer medesuster oft eenich secret vanden huyse daer schande oft opspraeke aff commen mocht op pene van swaere correctie ter discretien van mevrouwe.
28. Die aerme pellegrems ende passanten salmen minnelycke ontfangen ende herbergen, ende geven hun houdt om vier te maeken allen avont ende oock pottagie soo verre den staet vanden huyse dat vermach.
29. Alle twee jaeren salmen doen behoorelycke rekeninge oock ter presentien vanden heer Lantdeken.
30. Dese voors. statuyten salmen lesen int capittel viermael t'sjaers, te weten op elcken vrydach vande Quatertemperen. Ende voerts wordt geboeden wel scherpelyck vanden voors. Eerweerdichsten Heere Aertsbisschop van Mechelen eenegelycken dien dese ordonnantien aengegaen die selve onverbreckelyck tonderhouden. Gedaen te Mechelen den achthienden December des jaers zesthien hondert negen. Oirconden des zegels ende naems van voors. Heere Aersbisschop hier onder gestelt ende was onders. Matthias Aertsbisschop van Mechelen.

Gecollationeert tegens syn origineel ende is dese copye daermede concordelyck. Actum Mechliniae, die 30 junii 1656. V. Castelnove. Secr.

Bijlage 2: Aanvraag tot openen van een school in 1672 (20)

Alderdoorluchtichste Heere

Alsoo my te vooren commen is hoe dat de religieusen altyt voor reden gegeven hebben dat de schole een groote onvryheyt soude by bringen daer de school kinders nochtans hun op veel naer soo by syn en sullen als wel de tafeliers die hier dickwils geweest syn en altyt aen ons tafel met ons geheten, ja oock heeft mijn voorsaet 3 knechtiens inden cost genomen van I0 of XI jaeren audt, ergo die reden is niet te ecxtimeren, rakende van eene dochter die ick voor eenigen tyt nemen soude, neffens een religieuse die de schole gewillicht aenvert die sal haer neerstich oeffenen om het fransch van voors. correct aen te nemen. Oock seggen de religieusen dat het profyt neen sal syn. Ick geloof dat oock veel voor het eerste jaer dan t'is voor soo veel dat de tafeliers 3 maent gereet betaelen ende ick can my daer met behelpen op dat van in geen schande en grooten oncosten vallen volgens dit medegaende billet ende de thuysliggers bringen haut met het welck ons oock gebrocht van cost en bier hebben van tamelyck provisie tegen dat de 3 maent verschynen sullen de kinders wederom betaelen want het syn alle treffelycke pachters kinders en oock eenige van

(20) Ibidem, nr. 5.

Gersberge tsamen (tgetal rakende de kinders van Ninove ick ben daer af eenige seker ende en twyfel niet oft de een sal de andere volgen, soo oock van t'huysliggers dat my ygelyck seght dat de naeste jaer een grooten toevlucht hebben sal. Ick ben nergens af in pyne dan dat de kinders willen vriendelyck onttaelt syn en soo de partye religieusen hun ergens by geval gemoeten. Oversulcx neme mynen toevlucht tot U.E. Hoogw. met alder ootmoedigheyt suplierende en biddende my te schole permiteren ende de ongewillige religieusen ten minsten de kinders niet te verstroveren. Eynde met wensch van te volcomen de hoochste eere Godts en ben en blyve

Hoochweerdichtste Heere
Alderootm. dienaresse

Sr Geertruyt de Clippele,
onweerdich vrauwe van thospitael
in Ninove.

Bijlage 3: Kardinaal d'Alsace wordt verzocht het plan van de nieuwe kerk goed te keuren (1751) (21)

Eerwerdighst Heer,

Alsoo onse kercke heel slecht ende rodt is ende wy geen ander kercke en mogen maeken sonder oorlof van Syn Eminentie, soo neme ick de vryheydt van U Eerwerdighyet dit requeste te senden op dat u de ghoethyet soude hebben van het aen Syn Eminentie te presenteeren. Ick sende oock het model van den gevel der kercke en is noch niet uytgetrocken. Den ingenieur heeft my gesyet dat de kercke ons moet kosten ontrent de vier duysent gulden sonder te rekenen dat de aude kercke. Belieft Syn Eminentie t'apostilleren onse rekeste. Ick hope met de hulpe van Godt dat wy het huys des heeren desen somer sullen gemaeckt ende gevoteert hebben. Sy sal syn acht entwintich voeten breedt, de lenghde ende hoogde naer proportie, het soude my veel plesier doen dat u de ghoethyet hadde van my met dese occasie het model de retour te senden als oock het request met een favorable appostille. Blyeve met alle eerbiedighyet ende respect.

Eerwerdighst Heer

UE oodtmoedieghe dinnaresse
T. Thienpont
vrouw prieuse van t'hospitael binnen Ninove

1 may
1751

(21) Ibidem, nr. 6

DE FAMILIE DE SMET TE POLLARE
Voorbeeld van een katholiek notabel 19de-eeuws landbouwersgeslacht

R. COSIJNS

1. Eerste generatie der familie De Smet te Pollare

De stamvader van de familie De Smet te Pollare was een zekere *Peter De Smet*, die geboren werd te Aspelare rond 1720. Hij huwde met Petronella De Coster, die op 28 augustus 1718 te Idegem geboren werd (1), Petronella's zuster Anna Maria De Coster was eerder te Pollare gevestigd en was er gehuwd met Petrus Franciscus Mertens.

Peter De Smet en Petronella De Coster kregen hun eerste kind te Pollare op 15 december 1752. Het was een dochter, Joanna Petronella, die te Pollare zou huwen met de zoon van de molenaar, namelijk met Franciscus Steppe (2). Voorts werden er nog twee zonen geboren: op 22 september 1754 zag Antonius Josephus Franciscus De Smet in Pollare het daglicht en op 7 juli 1759 werd de broer Petrus Josephus De Smet ter wereld gebracht.

Wij zien dus dat de familie De Smet verwant was met de toenmalige aanzienlijkste families van Pollare, namelijk de familie Mertens en de familie Steppe (3).

De eerste vestiging van de familie De Smet gebeurde in de dichte nabijheid der hoeven Mertens. De eerste boerderij der familie De Smet lag immers op de hoek van de Echel en de Hoogstraat. Een overgebleven waterput was daar vele jaren getuige van de toenmalige boerderij.

(1) Ik ben Mijnheer Marcel Cock dankbaar die mij de volgende gegevens aangaande deze familie De Coster verstrekte. De echtelingen Petrus De Coster en Joanna Maria De Sme(d)t, die niet in Idegem huwden, hadden de volgende kinderen (gegevens uit het Rijksarchief van Ronse, Parochieregister, Idegem 2):

1. Josina	° 2-9-1711	(folio 39)
2. Carolus Franciscus	° 14-11-1713	(folio 43)
3. Anna Maria	° 25-7-1716	(folio 45)
4. Petronella Catharina	° 28-8-1718	(folio 46)
5. Angela	° 29-1-1723	(folio 48)

Alle kinderen werden te Idegem geboren.

Alle andere gegevens van familienaamkundige aard zocht ik op in de parochieregisters van Pollare. Deze registers van rond 1600 tot 1850 bevinden zich in het Rijksarchief te Beveren; de registers vanaf 1850 tot heden bevinden zich in de pastorie te Pollare.

(2) Alle verdere gegevens aangaande de molen, met in het bijzonder de nadere toelichting in verband met de familie Steppe, kan men vinden in mijn artikel:
De Stenen der Getij-molen zongen te Pollare, in *Mededelingen van de Heemkundige Kring Pollare*, jg 6, oktober 1985, nr 4 en jg 7, januari 1986, nr 1-2-3.

(3) De familie Mertens werd door mij direkt of indirekt meermaals behandeld in de *Mededelingen van de Heemkundige Kring Pollare*.

Heden bevindt er zich nog de kapel, aan de H. Donatius toegewijd.

Op de kaart van Ferraris, omtrent het jaar 1770, ziet men op dit perceel een woonhuis afgebeeld, alsook een even grot stallencomplex. Opvallend is dat dit gebouw op de Popp-kaart toegenomen is en een gesloten vierkante hoeve vormde; teken van een groeiende welvaart. Peter De Smet stond in 1762 bekend als bewerker van 24 bunder grond, dit is meer dan 28 ha (4). Hoeveel daarvan zijn eigendom was of hoeveel huurgronden er waren, weten wij niet. Feit is dat hij tot de voornaamste pachters van Pollare behoorde. Sociaal bekeken werd hij goed gerespecteerd. In 1747 was hij kerkmeester en van 1768 tot en met 1772 was hij burgemeester te Pollare.

2. De tweede generatie: Antonius Josephus Franciscus De Smet

In mijn heemkundige opzoekingen is mij nooit eerder bekend dat een persoon steeds met zijn drie voornamen vermeld wordt, zeker te Pollare, waar het vernoemen van twee voornamen wel courant was. *Antonius Josephus Franciscus De Smet* overleed te Pollare op 21 december 1837, waar hij 83 jaar tevoren ter wereld kwam. Hij huwde te Kester met Regina Josina De Naeyer. Hun zeven kinderen, te Pollare geboren, waren 5 meisjes en 2 jongens. De ene zoon Petrus De Smet bleef ongehuwd, de andere zoon, Joannes-Baptist huwde en zo ging de naam De Smet te Pollare verder. Deze laatste werd de vader van Eugenie De Smet, de moeder-overste der zusters Capucinessen te Gent, waarover wij het later zullen hebben.

In de analen van Pollare is er vermeld dat Joannes-Josephus Steppe hier agent-municipal was in 1796 en 1797. Hij legde de eed van trouw af aan de republiek en van haat aan het koningdom. Hij werd opgevolgd door Antonius-Josephus Franciscus De Smet, in 1798 en 1799, deze zou vanaf 1800 tot 1802 als meier het dorp besturen (5).

3. De derde generatie

Joannes-Baptist De Smet werd te Pollare geboren op 19 augustus 1807 en overleed er op 25 juni 1863. Hij huwde te Pollare op 27 mei 1830 met Constantia Van Berghem. Deze zag het levenslicht in Pollare op 4 februari 1809, maar overleed er vrij vlug op 31 december 1848. Joannes-Baptist De Smet was burgemeester van eind 1858 tot zijn plotse dood op 25 juni 1863; sedert 1830 zetelde hij in de gemeenteraad. Dat de hele familie De Smet zeer kerkelijk gezind was, hoeft geen betoog. Denken wij vooreerst aan de zuster van Joannes-Baptist, namelijk Felicitas. Juffrouw Felicitas werd te Pollare geboren op 16 juli 1820 en overleed er op 11 februari 1873. Ten jare 1867 werd ze meter

(4) Dit gegeven vond ik in het werk van J. DE BROUWER: *Geschiedenis en Toponomie van Pollare*, Lede 1973; p. 102.

(5) J. DE BROUWER, *o.c.*, p. 14.

Geloofd zij Jezus-Christus ! Amen.

Die U, ô Maria, beminnen, genieten in de uur der dood eene groote vrede en hunne ziel zal de eeuwige dood niet ontmoeten. H. ALPH. DE LIG.

†

Godvruchtig nadenken aan de Ziel

van Jufvrouw

PHILOMENA DE SMET

geboren te Pollaere, den 15 October 1837
en getreden in het Begijnhof van O. L. Vr. te Gent,
in het Convent van O. L. Vrouw ter Bloemen,
den 7 November 1865,
alwaar zij ontsliep in den Heer, getroost door de
H. Sakramenten, den 22 October 1898.

Zij die door Maria's oog met erbarming aangezien en door haar onder hare bescherming genomen worden, zullen zekerlijk verheerlijkt worden.
H. ANTONIUS.

Ik ben teniet gebracht; als een wind hebt gij mijn verlangen weggerukt, en als eene wolk is mijn heil voor bijgegaan. JOB. XXX.

Zalig is de mensch die den raad der goddeloozen niet heeft gevolgd en op den weg der zondaren niet bleef staan, maar die zijn vermaak had in de wet des Heeren en die wet overdacht dag en nacht. Ps. I. 1.

Gebed :

Wij bidden U, ô God, verleen aan uwe dienares PHILOMENA, vergiffenis van hare zonden en zwakheden en laat haar deel hebben in het geluk uwer uitverkorenen. Dit smeeken wij U door J. C. O. H. Amen.

Jezus, zachtzinnig en ootmoedig van Herte, maak mijn herte gelijk aan het Uwe!
Mijn Jezus bermhertigheid. (*300-100 dag. afl.*)

R. I. P.

Dr. Hendr. Stepman, Lang Violettestr., 23 — 261098

Bidprentje van Philomena De Smet, begijn te Gent (*Priveverzameling*)

van de tweede klok aldaar (6). Heden bemerkt men nog 2 ingebouwde grafstenen der familie De Smet in de buitenmuur van de kerk te Pollare. De tweede grafsteen maakt melding van de negen kinderen van Joannes-Baptist De Smet en Constantia Van Berghem; met hun leeftijd bij overlijden: Petrus - 60 jaar -; Philomena - 61 jaar -; Catharina - 70 jaar -; Constantia - 58 jaar -; Franciscus - 71 jaar -; Eugenie - 74 jaar -; Joannes-Baptist - 74 jaar -; Marie - 73 jaar -; Hypolyte - 83 jaar.

4. De vierde generatie

Staan wij nu even stil bij enkele van de kinderen van Joannes-Baptist.

Hypolyte, die ongehuwd bleef, deed bij zijn overlijden een schenking aan het klooster der H.H. Harten van Ninove, die te Pollare een afdeling van hun onderwijs hadden.

Zijn broer *Joannes-Baptist*, die de voornaam van zijn vader droeg, werd in 1867 priester gewijd op 26-jarige leeftijd. Geboren te Pollare op 23 januari 1841, overleed hij te Heusden op 2 januari 1915. Hij was achtereenvolgens onderpastoor te Zwijndrecht, te Bevere-Oudenaarde, te Mater en te Destelbergen; nadien werd hij pastoor te Astene en te Heusden.

Hun zuster *Maria-Philomena*, te Pollare geboren op 15 oktober 1837, overleed te Gent op 22 oktober 1898; ze trad binnen in het begijnhof te Gent op 7 november 1865 in het Convent van O.L.Vrouw ter Bloemen (7).

Het begijnhof O.L.Vrouw ter Hoye werd gesticht door Joanna van Constantinopel ten jare 1234, in de 'meerschen' binnen de 3e en 4e omheining van Gent tussen de Hoye-poorte en de Windgatenpoorte. In de regel van het begijnhof vindt men statuten die het hele leven van het begijnhof regelen. Het bestuur is in handen der Grootjuffer. In het begijnhof zijn er zes conventen met elk hun overste en noviciaat.

Hun plaats in de kerk geeft ons de volgorde van hun ontstaan. Het oudste heeft de eerste plaats in de kerk: het Bloemenconvent. In dit convent leefde Maria-Philomena De Smet.

In 1825 op 25 augustus richtten de twee begijnhoven van Gent een smeekschrift aan koning Willem I in den Haag. Zij trachtten het bestaan van de begijnhoven daarin te verantwoorden en een gunstiger leefklimaat te bekomen. Een klein citaat luidt als volgt: "De begijnhoven, die twee stadjes uitmaken,, op de uiterste einden van Gent gelegen, houden te samen ongeveer 1050 begijnen in, waarvan een groot deel dog-

(6) Op die klok stond geschreven: "Deze klok, wegende 800 kilos is gegoten door A.L.J. Van Aerschodt, oudsten opvolger van A.L. van den Gheyn, in 't jaer 1867, onder het beheer van den eerw. heer P. Van der Stegen, Pastoor deser parochie en Mr. Pieter-Joannes Mertens borgem.; gewijd door den zeer eerw. heer Haerne, deken te Ninove, peter zijnde Mr. F. De Vos, schepen en meter juffer Felicitas De Smet, A.M.D.G.".

(7) Veel dokumentatie aangaande dit begijnhof vond ik in de brochure van L. JOOS, *Begijnhof O.L.Vrouw ter Hoye, geschiedenis en gids*, Gent, 1934.m

ters van begoede landbouwers zijn die tot het landwerk geensints noodig zijnde, nog voordeelig gebruikt konnende worden, ingezien de talrijke bevolking ten platte lande, in de begijnhoven eene geruste schuilplaats vinden om een zedig, dog werkzaam en voor het gemeen best, niet onnutig leven, door te brengen; en hetgeen aanmerkelijk is, zonder hier door tot last aan hunne ouders te strekken, welke integendeel onder het behouden hunner fortuin, alzoo den middel hebben aan een hunner kinderen eenen eerlijken staat te bezorgen en des te gemakkelijker de overige de doteren."

Deze tekst zal zeker ook slaan op Maria-Philomena De Smet. Bij de zusters Capucinessen van de Keizervest te Gent kreeg ik een gedachtenisprentje van haar, anders had ik nooit geweten dat ze begijn geweest was.

Twee andere zusters van hetzelfde gezin De Smet traden in bij de Capucinessen. Op 20 juli 1863 werd *Eugenie-Joanna De Smet* geprofest; sindsdien kreeg ze als kloosternaam Soeur Marie Clara. Toen ze later overste werd van het klooster kreeg ze de naam van Moeder Ancilla. Eugenie-Joanna De Smet werd te Pollare geboren op 8 september 1839.

Twaalf jaar later, op 4 februari 1875, trad haar zuster *Maria Constantia De Smet* tot de zelfde orde toe. Zij was in Pollare geboren op 8 augustus 1844, haar kloosternaam werd Marie Agnes Joannes.

Bij die gelegenheid werd er een gezinsfoto gemaakt met Maria in het midden, met een professiekroontje op het hoofd, rond haar erkent men aan de kleding haar zuster begijn, haar zuster Capucines en haar twee overige zusters; de vrouwen zitten neer. Achter hen staan de 4 broers, waaronder de priester De Smet. Het zijn allen flinke mensen die rijkelijk gekleed zijn. Een enig dokument over de negen kinderen De Smet. Deze foto zag ik op het hof van Jozef De Smet te Pollare op de Steenberg.

Eerst nu een woordje over het klooster der Capucinessen te Gent (8). De monialen Capucinessen van de Reguliere Derde-Orde van de heilige Franciscus van Assisi, werden gesticht in 1614 te Bourbourg (Frans-Vlaanderen) door Eerwaarde Moeder Francisca Taffin van St. Omaars.

De stichting te Gent gebeurde in 1672 door Zuster Claire-Françoise de Nancy (in de wereld Louise de Lorraine Prinses de Ligne). Tweemaal werden de Capucinessen uit Gent verjaagd: de 1ste maal door het edikt van Keizer Jozef II; de 2de maal op 28 december 1796 door de Franse Omwenteling. De verspreide zusters werden opnieuw verzameld te Merendree door E.H. Vicaris-Generaal Goethals, waar ze in 1806 een school geopend hadden voor arme kinderen van de parochie om aldus beter aan alle vervolging en dwarsboming vanwege het staatsbestuur te ontsnappen.

(8) De dokumentatie omtrent de Capucinessen te Gent kreeg ik in hun klooster op de Keizervest te Gent.

Mgr. H. Fr. Bracq, bisschop van Gent, heeft de zusters tot hun vorige levensstaat teruggebracht. Met medehulp van liefdadige personen liet hij een klooster bouwen met openbare kapel op de Brusselbaan (nu Keizervest) en stelde de zusters ervan in bezit op 25 juli 1876.

Sindsdien zetten de zusters er in alle stilte, en in Franciscaanse geest, hun comtemperatieve slotleven van gebed en offer voort.

In dit klooster kreeg ik volgend afschrift uit de annalen: "*Soeur Marie Clara van Pollaere* voortijds genaemt Joanna Eugenie De Smet, haren vader Joannes Baptist De Smet, hare moeder Constantia van Berchem, zeer treffelijke landbouwers, haren vader Burgemeester der Parochie; zij heeft het Heilig habijt ontvangen, den 14e July 1862 oud zijnde 22 jaar, door den Eerw. heer L.J. De Mulder, Pastoor in Merendree; zij is geprofeet door den zelven Heer den 20 July 1863 oud zijnde 23 jaar en 10 maanden."

Over haar zuster is er een gelijkaardige tekst:
"*Soeur Marie Agnes Joannes van Pollaere*, voortijds genaamd Marie De Smet ... zij heeft het Heilig habijt ontvangen den 3 Februari 1874, oud zijnde 28 jaar door den Eerw. Heer L.J. De Mulder, Pastoor in Merendree; zij is geprofeet door den zelven Heer den 4 Februari 1875 oud zijnde 29 jaar en 6 maanden."

Beide gezusters De Smet traden dus in te Merendree vóór de verhuis der Capucinessen naar Gent in 1876. De begraafplaats van de zusters Capucinessen bevindt zich nog steeds op het kerkhof te Mariakerke; een bezoek aldaar bracht me onder de indruk van de grote soberheid: één enkel kruis met de vermelding van de "Zuster Capucinessen" siert deze grote begraafplaats.

Een eigenaardigheid is dat er twee verschillende doodsprentjes bestaan van zuster Agnes die te Gent overleed op 31 januari 1917. Het eerste prentje werd duidelijk in het klooster te Gent opgemaakt. De hoofding luidt: "Kom, o bruid van Christus, ontvang de kroon voor u door den Heer bereid in alle eeuwigheid." Het tweede prentje werd te Ninove gedrukt bij Anneessens, de slotzin geeft de bedoeling weer, het is bestemd voor een nadienst te Pollare: "Beminde Bloedverwanten en medeburgers van Pollaere, veel hebben wij hier voor u gebeden, bidt nu ook voor mijne ziel."

Het beeldje van Eerwaarde Moeder Ancilla, die in het klooster overleed op 29 november 1913, geeft ons een sterk beeld van haar voorbeeldig leven. "De liefde zocht geen eigenbelang. Dit was het kenmerk van Moeder Ancilla ... . Zij werd aangesteld tot meesteres der schoolkinderen, later tot novicemeesteres en tot overste, maar toch was telkens heel haar hert aan hare taak gewijd. Niettegenstaande haar wijs bestuur van 30 jaren sprak zij als iemand die niets weet en nog niets gedaan heeft. Zij was streng voor zichzelf en toegevend voor haar onderdanen; zij leefde arm en was edelmoedig, zij legde geerne de eer op anderen maar niet den last."

Op 20 augustus 1912, een goed jaar voor haar overlijden was er het

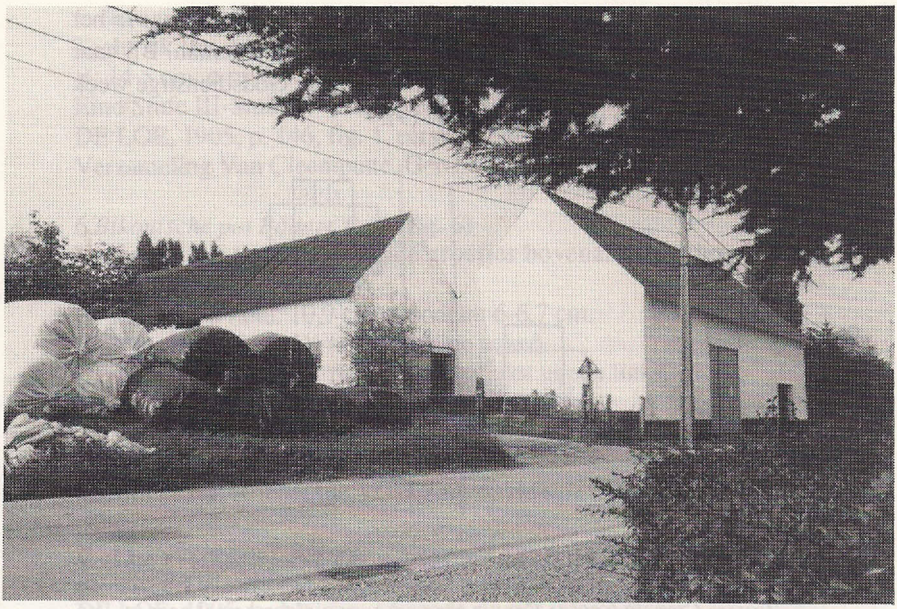

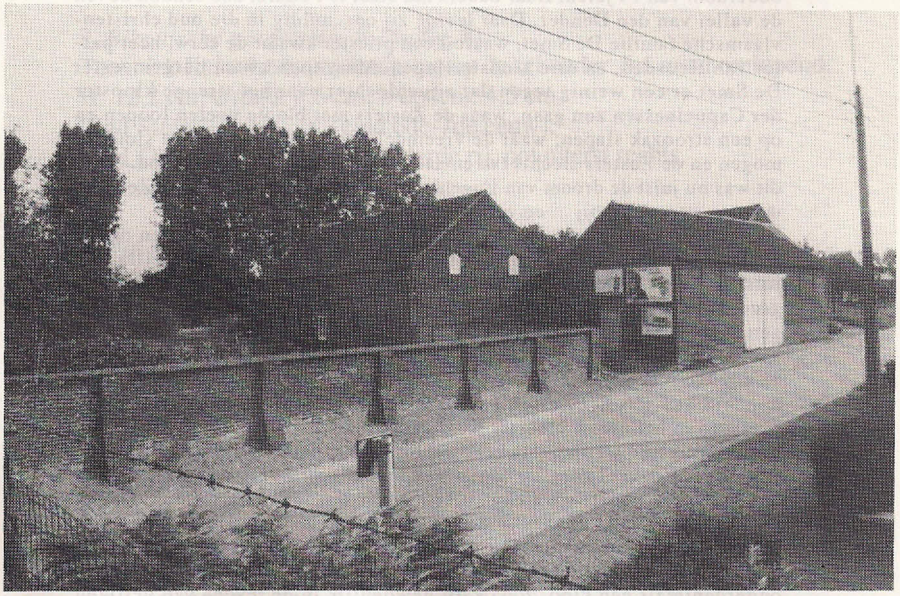

De twee hoeven De Smet op de Steenberg - De hoeve 3 (onder) werd gemaakt naar het model van hoeve 2 (boven)

gouden jubelfeest voor Moeder Ancilla zij was immers 50 jaar in het klooster, een prentje met gouden rand herinnert ons daaraan. Bij haar overlijden verscheen er op 5 december 1913 in de Godsdienstige week van Vlaanderen een uitgebreid artikel (9).

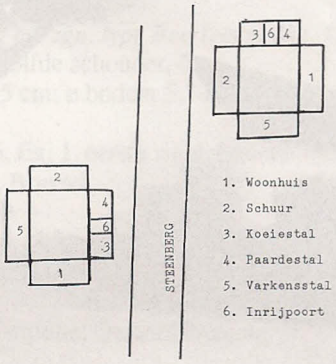

(9) In *De Godsdienstige week van Vlaanderen*, van 5 december 1913 (46) verscheen volgend artikel omtrent haar overlijden: "Uit het klooster der Zusters Capucinessen te Gent is eene schoone ziel ten hemel gegaan, verleden Zaterdag. De Eerwaarde Moeder Ancilla is daar overleden in den ouderdom van 74 jaren. Haar ouders hof staat te Pollare, zoo schoon boven de vallei van den Dender. Daar leefde zij onschuldig in die oud christen-vlaamsche familie De Smet, waaruit een priester kwam: de eerw. heer pastor van Heusden, en drie kloosterlingen. Maar toch kwam burgemeester De Smet er een weinig tegen dat zijne dochter naar het strenge klooster der Capucinessen zou gaan, waar de Zusters met bloote voeten loopen en op een stroozak slapen; waar de vreemdelingen nooit voorbij de slotdeur mogen en de Zusters slechts tweemaal: eens levend ... en eens dood. Maar dit was nu juist de droom van Eugenie; en zij bad en zij weende ... Ze haalde er grootmoeder bij ... en ze mocht gaan! Het was in 1862.
De Capucinessen waren sedert Jozef II te Meerendree en tegen den ouden regel in moesten zij daar onderwijs geven. De jonge zuster Ancilla, die juist stilte gezocht had, werd algauw om haar bekwaamheid in de klas gezet en bij de Capucinessen zijn er nog van hare oud leerlingen die getuigen: "dat Moeder Ancilla toch zoo schoon klas deed, dat ze zoveel gezag had met hare oogen alleen, en dat ze nooit lachte!" Na eenige jaren wierd ze novicie-meesteres; en toen Mgr Bracq in 1876 de Capucinessen te Gent hersteld had was het Zuster Ancilla die bij de eerst volgende kiezing tot overste van het nieuw klooster werd aangesteld.
Die waardigheid en dien last heeft zij bijna ononderbroken tot aan de dood gedragen. Hoeveel zorg en kommer, hoeveel schrikkelijke beproevingen haar dit gekost heeft weet God alleen. Maar wat wij allen weten, 't is dat zij, den laatste dag van haar kloosterleven zoowel als den eersten, de strengheid van haar karakter alleen tegen zich zelve richtte; want voor hare medezusters was zij toegevend en voor hare geestelijke oversten eenvoudig onderdanig als een kind, zooals dit gewoonlijk in de levens van heiligen te lezen staat. Gelukkig heeft het klooster en de familie enigszins aan Moeder Ancilla genegenheid en dankbaarheid kunnen betuigen verleden jaar bij haar 50 jarig jubelfeest. Haar te beloonen is nu het werk van Hem voor Wien zij alles, alles heeft gedaan."

Onder het bestuur van Moeder Ancilla trad een dorpsgenote in. Wij lezen hierover: "Zuster Marie Constance Mathias van Arquennes, in de wereld *Louise Van Beneden*, geboren den 19 maart 1879, haren vader Theofile Van Beneden en haar moeder Maria de Lé, zeer treffelijke landlieden, is in het klooster gekomen den 3e Mei 1900, is gekleed den 26 Juli 1900 door den Eerw. Heer aartspriester Segers oud zijnde 21 jaren. Is geprofest als lekezuster, de 3 september 1901 door den Eerwaarde Heer Aartspriester de Boel; Eeuwige geloften gedaan 11 september 1903."

Zij heeft 35 jaar de keuken gedaan. Wat men haar ook vroeg, altijd even rustig en blij zegde ze: "Ja zuster, ik zal er voor zorgen."

Omdat haar ouders van Pollare vertrokken waren naar een hoeve in Arquennes, werd deze lekezuster daar geboren. Zij was 7 of 9 jaar toen het gezin zich opnieuw te Pollare vestigde. Haar familieleden en zelfs wijlen pastoor Marc Claus bezochten haar meermaals te Gent.

Zuster Marie Constance vierde op 15 juli 1950 haar gouden kloosterjubileum. Toen ze 74 jaar in het klooster was, stierf ze op 95-jarige leeftijd. Haar familieleden werkten op de hoeve bij de familie De Smet te Pollare.

Petrus-Joannes De Smet, een andere zoon van burgemeester Joannes-Baptist werd in 1847, vrij jong op 32-jarige leeftijd schepen te Pollare; hij bleef het tot 1893 over hem zullen wij het later nog hebben.

Zijn broer *Joannes Franciscus* volgde hem op en bleef schepen tot 1911. Hij werd op 29 augustus 1841 te Pollare geboren en overleed er op 16 november 1913, omdat Joannes Franciscus evenals zijn broer Hypolyte ongehuwd bleef, kon de naam De Smet te Pollare enkel langs de lijn van Petrus-Joannes voortgaan.

5. De 3 hoeven van de familie De Smet

Het eerste hof

Dat de famile De Smet zeer treffelijke landbouwers waren hoeft geen betoog. Op de Popp-kaart (ca. 1860) zijn er twee hoeven De Smet aangeduid. Het oorspronkelijke hof aan de Echel werd uitgebaat door de moeder van Joannes-Baptist, namelijk *Regina Josina De Naeyer*. Zij had 21 ha 30 ca eigendom. Alhoewel de hoeve aldaar verdubbelde in bedrijfsgebouwen, heeft men toch op de Steenberg een nieuwe hoeve gebouwd.

De tweede hoeve

Dit hof werd alleszins vóór 1842 gebouwd (10) en vertoont een vierkantige binnenkoer waarrond zich vier blokken bevinden: het woon-

(10) Het hof staat getekend in de *Atlas van de Buurtwegen* (1842), die berust op de Technische Dienst van de Stad Ninove.

huis; de paardenstal en de koeienstal; de schuur en de varkensstal. Deze hoeve, nu eigendom van de familie De Jonge, had een waterput van 22 m, het waterniveau bevond zich op 19-21 m.

In 1850 wordt *De Smet Joannes-Baptist* als eigenaar vermeld van dit hof met 8 ha 82 a 10 ca. Op de Popp-kaart bevindt zich op de boomgaard, ver verwijderd van het hof, een bakoven. Als men beide vernoemde eigendommen samenvoegt bekomt men 30 ha 23 a 40 ca, wellicht was dit de aanleiding tot het volkse gezegde dat de familie De Smet 100 dagwand bezat. Vandaag nog stoot men op grenspalen, met de initialen van deze familie ingebeiteld. De kadastrale waarde van het eerste hof werd op 69,00 geschat in 1850; het nieuwe of tweede hof kreeg een kwotering van 87,00; dit was daarmee het hoogst geschatte hof van Pollare.

De derde hoeve

De familie De Smet kende welvaart en was ondernemend. Er werd een derde hof gebouwd, niet ver van het tweede; het is nu eigendom van Jozef De Smet en zijn echtgenote Maria De Smet. Het hof kwam er voor *Petrus-Joannes De Smet*, een zoon van de burgemeester Joannes-Baptist. Deze Petrus-Joannes werd op 29 september 1835 te Pollare geboren en overleed er op 11 maart 1895. Hij huwde met Maria-Thérèsia Prové, afkomstig van een groot hof te Idegem. Zij was ongeveer even oud als haar man en overleed te Pollare op 27 oktober 1900.

Toen de jonggehuwden 30 jaar waren, werd er in 1865 aan de bouw van het hof begonnen. Over een termijn van 4 jaar werden de 4 onderdelen gebouwd. Eerst het woonhuis, nadien de koeiestal en paardestal, dan de schuur en tot slot de varkensstal. De hoeve heeft een steenput van 30 m diepte. Nabij de koeiestal was er een put met regenwater voorzien. Voor de dakconstructies werd er hout gekapt in de bos van de familie Prové. Vermeldenswaard is dat de groententuin totaal ommuurd is.

Het is opvallend welke gelijkenis er is tussen dit derde hof en het tweede (het eerste hof is afgebroken). Het tweede hof kende geen toegangspoort langs de baan Steenberg. Er was een losweg langsheen het hof, langs daar was de normale toegangspoort; het derde hof was langs de Steenberg gelegen. De woonhuizen van beide hoeven hebben hetzelfde grondplan, zelfs de ingemaakte kasten langs de schouw duiden op dezelfde indeling.

Roger Cosijns
priester
Roe 36
9401 Pollare

BIOGRAFIE E. SOENS. ENKELE AANVULLINGEN

De redactie ontving nog enkele aanvullingen op *Ernest Soens (1867-1918). Een biografische schets van een intellectueel op de achtergrond*, verschenen in ons vorige nummer (1991, nr. 2).

In de bibliografie van E. Soens die verscheen op het einde van de bijdrage zijn ons nog enkele kleine leemten gesignaleerd.(1) In 1974 behandelde ons erebestuurslid C.UYTTERSPROT in zijn studie *Drie Aalsterse Tijdschriften*, verschenen in *Het Land van Aalst*, 27, 1975, nr. 1-2, p. 1-48 en nr. 3, p. 77-118, de figuur van Ernest Soens. Eerst wordt een beknopte biografische schets gegeven (p. 25-26) en vervolgens worden de twee verhandelingen voorgesteld die E. Soens liet verschijnen in *Annalen van den Oudheidkundigen kring van de stad en het voormalig Land van Aelst*. Van de verhandelingen van deze Annalen, die 10 afleveringen kenden (1904-1914), schreef Soens er twee op zijn naam: *Cartularium en Renteboek van het Begijnhof Sinte Katharina op den Zavel te Aalst* (8ste jg., 1912) en *De abdij van Sint-Adriaan te Geraardsbergen. Haar pachth ovens en molens* (10de jg., 1912). C. Uyttersprot geeft van beide verhandelingen een beknopte samenvatting p. 44-45 en 47-48.

E. Soens was tevens een trouw medewerker aan een ander Aalsters blad *Nieuw Leven voor het arrondissement Aalst*. Dit blad hield het slechts drie jaargangen vol (1907-1910). In tegenstelling tot het hoger vermelde tijdschrift, dat een stikt wetenschappelijk karakter had, richtte *Nieuw Leven* zich tot het gewone publiek. Het blad was Vlaams en katholiek van strekking en beoogde het kunstpeil bij het volk te verhogen door korte en populaire artikels te brengen over folklore, geschiedenis, letterkunde en kunstkritiek. C. Uyttersprot somt de 8 bijdragen op (p. 106 en 109), die Soens voor *Nieuw Leven* schreef, waaronder 6 bijdragen van historische, letterkundige of folkloristische aard en 2 boekbesprekingen:

- De 'Herberg' der Abdij van Ninove te Aalst (I, p. 3-5)
- Onze Plaatsnamen (II, p. 41)
- Cessie van goederen - antwoord (II, p. 99-100)
- Nog van Erlkönig (III, p. 32)
- Nog 'Up den Putte' (III, p. 67-70)
- Een kunstinventaris in 1777 (III, p. 91-96). Het was de bedoeling dit artikel te vervolgen in de volgende jaargang.
- Boekbespreking van: Geschiedenis van het Toneel te Aalst en voor namelijk van de koninklijke Rederijkerskamer 'De Catharinisten', door Val. D'Hondt (I, p. 122-124)
- Boekbespreking van: De Abdij ter Roosen door Oscar Reyntens (I, p. 134-135)

(1) Met dank aan M. Uyttersprot en G. Van Bockstaele.

Ook over Geraardsbergen dienen nog volgende publicaties vermeld:
- *De Latijnsche scholen te Geeraardsbergen*, Gent, 1912.
- *Uittreksels der stadsrekeningen van Geeraardsbergen van 1475 tot 1658*, in *Bulletin der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, 20, 1912, nr. 1, p. 45-98 en nr. 2, p. 163-227.
- *Historische Schets van Geeraardsbergen* (vermeld door C. Uyttersprot,*o.c.*, p. 26, zonder verdere aanduidingen).

Over de familie Soens gaf William Prieels, familielid, ons nog volgende gegevens door. De ouders van Ernest Soens waren Maria Sylvia Cooreman uit Aspelare en Karel Lodewijk Soens, landbouwer te Aspelare. Ze hadden acht kinderen, waaronder vier tot de geestelijke stand toetraden:
- Octavie Soens (1863 - 1948) die ongehuwd bleef.
- Louis Victor Soens (1865 - 1932), die huwde met Zelie Van den Eynde. Hij stichtte de ijsfabriek te Strombeek-Bever en zijn zoon Ernest was er burgemeester en bekend flamingant (2).
- Ernest Soens (1867 - 1918), priester.
- Marie Idonie Soens (1870 - 1951). Zij was bestuurster van de melkerij te Denderwindeke, waar ze gehuwd was met Louis Josephus Mersch.
- Adeline Soens (1872 - 1907), gekend als zuster Maria van het klooster te Aspelare.
- Petrus Soens (1874-1960), priester en bestuurder van het hospitaal en klooster van de Bernardinnen te Oudenaarde. Hij maakte veel gelegenheidsgedichten.
- Gustaaf Soens (1876 - 1938), die huwde met Maria Eliza Lauwerijs. Hij zette te Aspelare het landbouwbedrijf voort en was er schepen van de Katholieke Partij.
- Alphonse Soens (1879-1965) , priester en bestuurder van het klooster te Kruishoutem.

De familie Soens was traditioneel katholiek en Woeste-gezind en kwam in die zin te Aspelare tegenover de Daensisten te staan. Ook Ernest Soens lijkt die familielijn gevolgd te hebben. Sporen van contact met het Daensisme zijn in zijn leven en werk niet terug te vinden. Toch heeft advocaat Jan-Baptist Van Langenhaeke, die een hof betrok op het gehucht Muilem, invloed gehad op de familie, omdat het onder zijn impuls was dat beloftevolle jongeren gestimuleerd en geholpen werden om verder te studeren. Ook bij de familie Soens kwam hij daartoe tussenbeide. Toen op 6 september 1891 het weekblad *Klokke Roeland* te Ninove door Van Langenhaeke gestart werd, was Victor Soens van Aspelare, kandidaat in de natuurwetenschappen en student landbouwingenieur te Leuven, een van de medeoprichters (3).

(2) Het blad van het Daensfonds *Daens Vandaag*, jg. 15, 1991, nr. 2, p. 6-8 geeft een korte biografie van Victor Soens.
(3) Zie hiervoor L. WILS, *Het Daensisme*, Leuven, 1969, p. 83.

Gebroeders Soens: v.l.n.r. Petrus, Ernest, Alfons *(Familiearchief W. Prieels)*

De dood van Ernest Soens is er plots en onverwacht gekomen. Hij deed een zware verkoudheid op maar zette desondanks zijn pastorale activiteiten voort. Hierop volgde pleuritis, die hem op drie dagen velde. Als pastoor van Destelbergen had hij ook reeds notities verzameld over de geschiedenis van deze gemeente (4).

Deze bijkomende gegevens bevestigen en versterken het beeld dat reeds in de biografie van Soens is geschetst: een man met een grote werkkracht, actief op een breed cultureel domein, gedegen wetenschappelijk vorser op het vlak van de regionale geschiedenis, cultuurflamingant die zich afzijdig hield van die andere grote beweging die het Aalsterse beroerde, het daensisme.

de redactie

(4) Ons medegedeeld door de pastoor van Destelbergen.

— HET LAND VAN AALST —
LOSSE NUMMERS
OUDE JAARGANGEN

Een los nummer van de lopende jaargang kost 200 fr. Bij oude jaargangen vóór 1991 kost een enkel nummer 100 fr. en een dubbelnummer 200 fr. Een volledige oude jaargang wordt verkocht aan 600 fr.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekening nummer 001-0561340-77 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade. Tel. 053/70.21.79

Alle jaargangen zijn nog in voorraad, uitgezonderd de onderstaande, waarvan nog slechts de aangeduide nummers beschikbaar zijn:

1949	(1)	uitverkocht
1950	(2)	uitverkocht
1951	(3)	uitverkocht
1952	(4)	uitverkocht
1953	(5)	uitverkocht
1954	(6)	nummers 3-4-5-6
1957	(9)	nummers 1-2-3-4-5
1958	(10)	nummers 3-4-5-6
1959	(11)	uitverkocht
1960	(12)	nummers 2-5-6
1961	(13)	nummers 2-3-4-5-6
1962	(14)	nummers 2-3-4-5-6
1965	(17)	nummers 1-2-5-6
1966	(18)	nummers 4-5-6
1967	(19)	nummers 1-2-5-6
1976	(28)	nummer 1
1977	(29)	nummers 1-4-5-6
1979	(31)	nummers 1-2-4-5-6
1983	(35)	nummers 2-3-4-5-6
1988	(40)	nummers 2-3-5-6
1989	(41)	nummers 2-3-5-6

NOG BESCHIKBAAR:

G. Van Bockstaele, De Hunnegemkerk te Geraardsbergen in kaarten en plannen. - 1988: 25 fr.
De abdijen van het Land van Aalst en het tweede hervormingsplan van Jozef II (1785). - 1988: 25 fr.

W.L. Braekman, "Disorders ende confusien" bij de kermisprocessie te Aalst in 1677. - 1988: 25 fr.

M. Cock, Het veertigjarig jubileum van "Het Land van Aalst" - een viering. - 1988: 25 fr.

P. Praet, Armoede te Aalst tijdens de 19de eeuw. - 1988: 50 fr.

Herman Van Isterdael e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983).
2 banden - 915 blz.: 1.200 fr. (gebeurlijk te verhogen met 70 fr. portonkosten).
Kaart van het voormalige "Land van Aalst" (1596) - Horenhault - kleurendruk. - 1988: 1.000 fr.

Inhoud

JAARGANG XLIII - 1991 - NUMMER 3

K. VAN DER GUCHT, Merovingisch grafveld Overboelare 153-169

L. BEECKMANS - G. WELLEMAN, Maalsteen uit Denderwindeke 170-174

L. BEECKMANS, Kledingkraak uit Geraardsbergen 175-176

G. VAN BOCKSTAELE, Geraardsbergen verdrijft vreemdelingen 177-180

M. COCK, Roof van zilverwerk te Vloerzegem en Smetlede 181-182

J. DE GRAUWE, Monasticon Belge - Aanvullingen S.-M.-Lierde 183-184

J. DE KEMPENEER, O.-L.-Vrouwhospitaal te Ninove 185-202

R. COSIJNS, De familie De Smet te Pollare 203-212

Biografie E. SOENS, Enkele aanvullingen 213-216

1991